

NO ÉS AMOR

Save the Children

Una anàlisi sobre la violència de gènere entre adolescents

ANNEX CATALUNYA

Recerca prèvia: aquesta publicació ha estat elaborada basant-nos en l'estudi previ Recerca sobre violència de gènere en l'adolescència de les consultores Ana García Díaz i Manuela de Gaspari de la consultoria CBDE.

Agraïments:

A Cristina Sanjuán i Valentina Pozzoli, pel seu suport en la recerca i redacció d'aquesta publicació.

Directora d'Incidència Social i Polítiques d'Infància:

Catalina Perazzo

Coordinadora:

Carmela del Moral

Autora:

Carmela del Moral

Adaptació Annex Catalunya:

Emilie Rivas i Mireia Recasens

Fotos:

Pablo Blázquez /Save the Children

Il·lustracions i gràfics:

Germán Gullón (Valbhy Design)

Óscar Naranjo

Art i maquetació:

Óscar Naranjo

Edita:

Save the Children

Octubre_2021

ÍNDEX

7	INTRODUCCIÓ
9	QUÈ ÉS
11	CAUSES
19	CARACTERÍSTIQUES I MANIFESTACIONS
25	MAGNITUD
33	FACTORS DE RISC I PROTECCIÓ
36	VIOLÈNCIA DE GÈNERE I COVID
39	CONSEQÜÈNCIES
45	LES RESPOSTES DEL SISTEMA
51	RECOMANACIONS
55	CONCLUSIONS
58	Annex: Recursos identificats
66	Bibliografia

ABANS D'INICIAR LA RECERCA ÉS NECESSARI RECORDAR DUES QÜESTIONS:

Per a la definició d'adolescència, s'utilitza la franja d'edat de l'OMS (de 10 a 19 anys) i es delimita dels 13 als 17 per parlar de relacions sexuals i afectives entre menors d'edat.¹

La violència de gènere de la qual parlarem és la que recull l'article 1 de la Llei orgànica 1/2004 de 28 de desembre de mesures de protecció integral contra la violència de gènere i, per tant, se centra en les violències exercides en el marc de les relacions sexuals i afectives. No considera la violència de gènere en els termes que ho fa la Convenció d'Istanbul o la CEDAW,² i, per tant, es deixen fora altres violències que poden patir les adolescents pel fet de ser-ho, com poden ser la violència en l'àmbit familiar, l'assetjament, l'assetjament sexual, el matrimoni primerenc o la mutilació genital femenina.

En aquest informe no s'aborden les relacions de violència entre parelles adolescents del mateix sexe o que impliquin adolescents que no es defineixin ni com a nois ni com a noies. Aquestes realitats, igualment importants, requereixen recerques i estudis específics que excedeixen l'àmbit d'aquest treball.

1 Les entrevistes realitzades per a aquest informe indiquen que les relacions afectives comencen als 13 anys, i l'edat mitjana d'inici de les relacions sexuals està en els 15,82 anys segons l'Enquesta d'anticoncepció a Espanya de l'any 2020 de la SEC sobre els hàbits de la població femenina en relació amb l'ús de mètodes anticonceptius. (http://hosting.sec.es/descargas/Encuesta_%20anticoncepcion2020.pdf).

2 La CEDAW defineix la violència de gènere en la seva recomanació 19 com «qualsevol acte de discriminació o obstacle que impedeixi a una dona gaudir dels seus drets pel fet de ser-ho». Per la seva banda, el Conveni d'Istanbul recull que la violència contra les dones per raons de gènere és «tota violència contra una dona perquè és una dona o que afecti les dones de manera desproporcionada» i inclouria com una d'aquestes formes la violència domèstica, per la qual s'entenen «tots els actes de violència física, sexual, psicològica o econòmica que es produeixen en la família o en la llar o entre cònjuges o parelles de fet antigues o actuals, independentment que l'autor del delictes comparteixi o hagi compartit el mateix domicili que la víctima».

INTRODUCCIÓ

La violència de gènere entre adolescents és una qüestió que, cada vegada més, ens ocupa i preocupa com a societat. Havent ja entrat en la segona dècada del segle XXI, en un moment en el qual els valors d'igualtat i no discriminació entre sexes estan majoritàriament acceptats, ens sorprèn veure com patrons i conductes masclistes que crèiem erradicats es perpetuen i s'accepten entre les persones més joves.

Les dades reflecteixen aquesta paradoxa. A nivell estatal, l'estudi Percepció de la violència de gènere en l'adolescència i la joventut realitzat el 2021³ assenyala que 1 de cada 5 nois (entre 15 i 29 anys) considera que la violència de gènere no existeix, que és «un invent ideològic». No obstant això, en entrar en la definició de què és la violència de gènere, encara que hi havia un gran rebuig cap a la violència física i sexual, la violència psicològica i de control només era identificada com a tal per un terç dels adolescents, i un de cada tres joves considerava inevitable o acceptable en algunes circumstàncies «controlar els horaris de la parella», «impedir-li que vegi la seva família o amistats», «no permetre que la parella treballi o estudiï» o «dir-li les coses que pot o no pot fer».

L'adolescència és un període fonamental en el desenvolupament humà, vital en la conformació de la identitat i la personalitat; un període d'activitat cerebral només comparable al de la primera infància. Qualsevol experiència traumàtica o de violència viscuda en aquest període pot tenir conseqüències en la conformació de models, rols i patrons en la vida adulta. Per això, després del nostre informe «(Des)informació sexual»,⁴ en el qual estudiem la influència de la pornografia en la conformació de la sexualitat adolescent, i en el qual a més ja identificàvem pràctiques nocives, a Save the Children volem abordar de nou les relacions i la violència en l'adolescència. En aquest informe pretenem llançar una mica de llum sobre la violència de gènere entre adolescents, per conèixer no només els números, sinó també la seva naturalesa i els seus mecanismes, així com de quina manera hem d'abordar-la per aconseguir erradicar-la.

Necessitem acompanyar els adolescents en aquest període crític per garantir-los, en la mesura que sigui possible, una transició sana i feliç cap a la vida adulta.

3 Centro Reina Sofía sobre Adolescencia y Juventud de la Fad (2021) Barómetro juventud y género 2021. Identidades, representaciones y experiencias en una realidad social compleja. Disponible en: <https://bit.ly/3uruYoE>

4 Save the Children, (2020). (Des)informació sexual: pornografia i adolescència. Disponible a: <https://bit.ly/3lcgZQH>

1. QUÈ ÉS LA VIOLÈNCIA DE GÈNERE ENTRE ADOLESCENTS

En definir aquest tipus de violència ens podem trobar que el debat entorn de la nomenclatura que utilitzem acabi anteposant-se a la realitat. Si la definim únicament com una forma de violència contra la infància, deixem a un costat el component de gènere que la travessa (els estereotips, el masclisme i la desigualtat); en canvi, si la definim únicament en termes de gènere, deixem de banda un component fonamental: la víctima i l'agressor són menors d'edat i estan subjectes a la protecció de la Convenció sobre els Drets de l'Infant. La solució, per tant, està no tant a enfrontar totes dues perspectives, sinó que les institucions i persones implicades en la prevenció i atenció d'aquesta violència tinguin en compte que estan interconnectades.

De fet, **la falta de perspectiva sobre la infància en l'anàlisi d'aquesta violència dificulta l'accés a més dades sobre aquesta realitat.** Així mateix, totes les mesures, protocols, estudis i accions preventives posades en marxa des de l'aprovació de la Llei orgànica sobre la violència de gènere tenen com a focus les dones adultes i fallen a l'hora d'arribar a la població adolescent, que sol quedar emmarcada en la categoria de «joventut», a més de deixar-ne fora les edats entre els 13 i els 16 anys. En efecte, hem d'acudir a l'observació general núm. 20 del Comitè de Drets de l'Infant del 2013 per implementar els drets de la infància durant l'adolescència i per trobar informació específica sobre el maltractament basat en el gènere en aquesta franja d'edat.⁵

Tenint en compte tot això, i cenyint-nos a la definició que recull la nostra legislació, en aquest informe considerem com a violència de gènere entre adolescents **tota forma de violència física, psicològica, sexual o verbal que exerceixen sobre les adolescents les seves parelles, exparelles, també adolescents, o qualsevol situació sexual i afectiva anàloga.**

No obstant això, ens trobem amb una nova dificultat que fa que fins i tot aquesta definició pugui ser una mica «esmunyedissa» en aquest context: la mateixa definició de relació. El Ministeri Fiscal recull en la seva Memòria 2020 que «les relacions afectives són cada vegada més precoces, sense convivència i sense un projecte en comú, i el seu desenvolupament en una curta durada però amb una gran intensitat ens enfronta a múltiples i variades situacions de domini, control i maltractament psicofísic de l'home sobre la dona —alimentades pels estereotips i les idees sexistes que circulen per les xarxes—, que constitueixen l'essència de la violència de gènere, però que difícilment poden incloure's en el concepte de relació afectiva que exigeix el nostre Codi penal».⁶

És essencial tenir en compte tots els aspectes a l'hora d'estudiar i prevenir aquesta forma de violència, i atendre tant víctimes com agressors. Si no atenem les seves particularitats, la seva naturalesa canviant i l'impacte de les qüestions com les tecnologies de la comunicació i relació o les tendències culturals juvenils, estem abocats a proposar solucions i estratègies que quedin obsoletes en el moment de redactar-les i que no arribin a aquest col·lectiu.

5 Observació General núm. 20 de 6 de desembre de 2016 del Comitè dels Drets de l'Infant, CRC/C/GC/20. ONU. Disponible a: https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CRC%2F20%2FG-C%2F20&Lang=en.

6 FGE (2020). Memòria de la FGE 2020. Capítol III. Fiscals coordinadors i delegats per matèries específiques – 1. Violència de gènere i domèstica. Disponible en: <https://bit.ly/3IVJKQN>

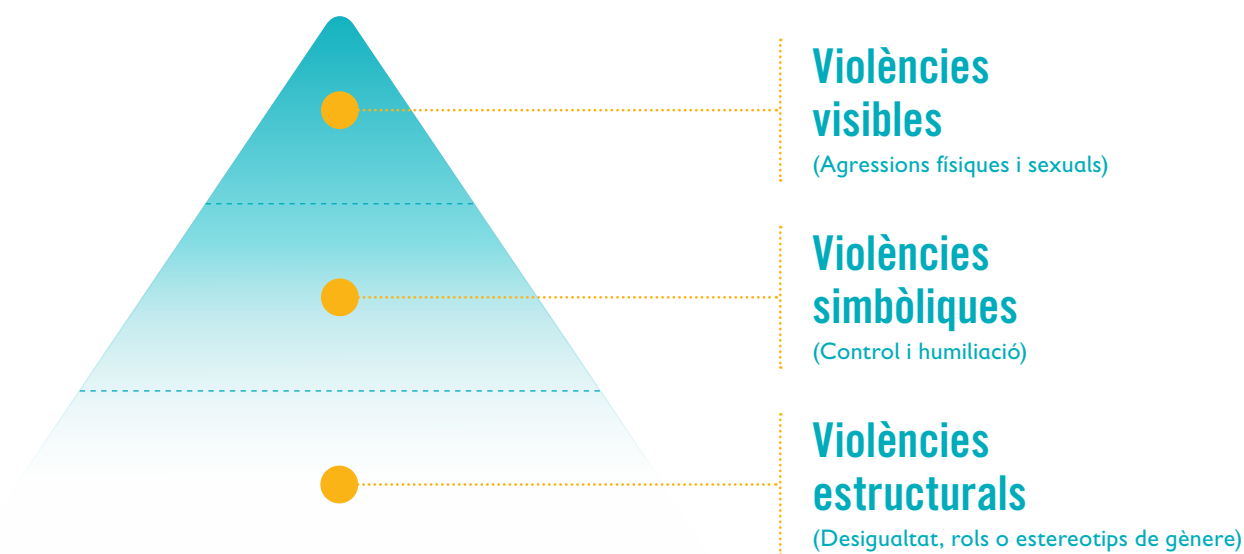
2. CAUSES DE LA VIOLÈNCIA DE GÈNERE ENTRE ADOLESCENTS

La violència de gènere, tal com reconeix la normativa internacional i nacional, és un fenomen estructural present a tot el món i que afecta les dones independentment de la seva condició social, nivell d'educació, origen i edat. S'estima que, a escala mundial, gairebé un terç (el 30 %) de totes les dones que han tingut una relació han patit violència física i/o sexual per part de la seva parella, i un 18 % ha experimentat aquest tipus de violència en els últims 12 mesos.⁷ A més,

es creu que el 38 % del total dels femicidis⁸ mundials han estat comesos pels cònjuges de les víctimes.

No obstant això, **la violència física no és sinó la punta de l'iceberg de la resta de violències** que pateixen les nenes, les adolescents i les dones i que tenen com a base la desigualtat estructural en què s'emmarquen:

La piràmide de la violència⁹

Font: Teoria del triangle viciós de la violència de Johan Galtung (vegeu la bibliografia).

7 A data de 20 d'octubre de 2020, segons les estimacions de les Nacions Unides en el seu informe El avance de las mujeres hacia la igualdad se estanca. Consultat a: <https://news.un.org/es/story/2020/10/1482722>

8 Segons la Reial Acadèmia Espanyola, femicidi es defineix com a «assassinat d'una dona a les mans d'un home per masclisme o misogínia».

9 Galtung, J., (1969). Violence, Peace and Peace Research. Disponible a: <https://bit.ly/3zLmrOx>

És interessant assenyalar com les violències simbòliques i estructurals també s'han traslladat a l'àmbit digital. Així, les adolescents pateixen un assetjament sexual més elevat a través de les tecnologies, i s'han generat noves formes de violència que van més enllà del ciberassetjament o cibercontrol, com la «cibermisogínia» o la «ciberviolència simbòlica».¹⁰ La cibermisogínia abastaria comentaris que busquen insultar les dones, com ara «les dones només serveixen per a...», i la ciberviolència simbòlica seria l'objectivització sexual de les dones. Com es pot observar en aquestes formes de violència que s'identifiquen, comparteixen el context social en el qual ens trobem encara marcat per estereotips, rols i desigualtats, tal com veïem en informes anteriors, com «(Des)informació sexual» i «Violència viral».

En conclusió, la violència de gènere prové d'un sistema de dominació¹¹ que, mitjançant la construcció de normes culturals i socials com els rols i els estereotips de gènere, alimenten i estableixen relacions desiguals entre homes i dones. Aquesta situació de desigualtat estructural s'entrecrua i se sosté a través de les «estructures de violència masculista»,¹² com la construcció d'un model hegemònic i desitjable de la masculinitat que afavoreix l'ús de la violència,¹³ i la construcció de models amorosos o de relacions basats en la desigualtat i en mites sobre l'amor que afavoreixen una certa tolerància cap a comportaments agressius contra nenes, adolescents i dones.

2.1. Rols o estereotips de gènere

Cada sexe té aparellades una sèrie d'expectatives socials i culturals, que s'expressen en el gènere masculí i femení, i al qual s'assigna un cert paper o rol en l'esfera pública i privada. Així, a les dones se'ls assigna un rol de tasques de cura, reproducció i submissió; mentre que als homes se'ls assigna un rol de tasques de producció i protecció.

Des d'edats primerenques, **els nens i les nenes assumeixen i incorporen aquests rols i estereotips, amb l'objectiu d'encaixar en el paper que la societat espera d'ells i elles. Determinen, per tant, l'acte de percepció de les adolescents i els adolescents, i tenen conseqüències en la seva presa de decisions i comportaments.**

10 Ianire Estébanez (2013). «Las nuevas tecnologías como arma de control». Ponencia en Encuentros Internacionales sobre el Impacto de los diversos fundamentalismos religiosos, políticos, económicos y culturales en el ejercicio de los derechos sexuales y reproductivos. Donostia, noviembre 2013. Consultado de: Encuentros Internacionales sobre el Impacto de los diversos fundamentalismos religiosos, políticos, económicos y culturales en el ejercicio de los derechos sexuales y reproductivos.

11 OMS, (2010). Preventing intimate partner and sexual violence against women. Taking action and generating evidence. Consultado en: <https://bit.ly/39wkRFy>

12 Consejería de Igualdad del Cabildo de Gran Canaria (2017). Masculinidades. Materiales para la formación y el debate. Consultat a: <https://bit.ly/3EGzrZr>

13 García, A., (2012). La influencia de la cultura machista en la violencia de género. Consultat a: <https://bit.ly/2XFUilP>

És important assenyalar que, en les últimes dècades, el rol de la dona —tant real com percebut— ha anat canviant, i qüestions com la inaccessibilitat a l'esfera pública i al poder, la submissió o la inclinació «natural» cap a les cures ja no s'identifiquen com l'únic significat de ser dona. Tanmateix, certs estereotips prevalen i s'assumeixen, especialment els que tenen a veure amb el paper de l'amor i les relacions (heteronormatives)¹⁴ en la vida de nois i noies.

Segons aquests estereotips, **elles se socialitzen col·locant l'amor al centre de les seves vides**,¹⁵ i assumeixen que han de ser més dòcils i dolces. **D'ells, d'altra banda, s'espera que siguin més protectors**, que confonguin les actituds de control amb les actituds de protecció. Els nens comencen les seves primeres relacions intentant encarnar aquest paper i les nenes assumeixen aquestes actituds com les adequades. **Es crea, llavors, un binomi afecte-control que pot acabar donant lloc a una relació basada en la dominació**, generar conductes que passen de relació en relació i que són normalitzades i no identificades com a violència ni pels nois ni per les noies.¹⁶

D'altra banda, **els models d'atracció encara es recolzen en rols de gènere i masculinitats tradicionals**, que fan desitjables tipus d'homes «forts i guanyadors» i que porten les adolescents¹⁷ a reforçar aquest esquema i a buscar en les primeres relacions

afectivosexuals aquest model d'amor passional i romàntic encarnat en la figura del príncep fort, atractiu, amb èxit social i capacitat d'imposició que pugui salvar la seva princesa. Lluny de buscar un noi amb el qual puguin compartir valors o projectes de vida —quelcom que posposen a relacions posteriors—, busquen nois que encarnin la masculinitat hegemònica, atractiva i desitjable, i fins i tot entren en el tòpic del «noi dolent amb bon cor». Per contra, el noi que mostra actituds de respecte i més igualitàries no «guanya aquesta batalla», la qual cosa genera al seu torn un reforç per a la construcció identitària dels adolescents; és a dir, que per «triomfar» en el mercat de les relacions afectivosexuals assumeixen aquests rols tradicionals.

Aquesta situació genera models que «funcionen de manera que es reproduïx entre joves i adolescents la doble moral del model tradicional de relacions afectivosexuals: amor sense passió (relacions igualitàries, amicitat, bon rotllo, però sense excitació) o passió sense amor. D'una banda, hi ha les persones que exciten i, de l'altra, les amigues i els amics; els que tracten bé. I aquest model empara la violència de gènere».¹⁸

Aquests models incrementen el risc de patir violència de gènere i d'assumir de manera conscient o inconscient que l'amor implica un cert grau de sofriment.

14 La heteronorma és el sistema que assumeix com a model les relacions heterosexuales, prenent com a referència l'anomenada masculinitat tradicional.

15 Herrera, Coral, (2018). Mujeres que ya no sufren por amor. Editorial Catarata

16 Entrevista a un representant de la societat civil.

17 Gobierno Vasco – Departamento de educación, política lingüística y cultura, 2016. Manual para prevenir la violencia de género en los centros escolares, 2016. (bienestaryproteccioninfantil.es)

18 Ibídem.

2.2. La construcció de la masculinitat i la seva relació amb la violència de gènere

Com s'ha evidenciat en l'apartat anterior, la masculinitat tradicional i dominant està influïda per una gran quantitat d'estereotips, idees preconcebudes i mites sobre què significa ser home. Dins d'aquests elements, el que es prioritza i és el més bàsic en el procés de socialització és el de la força, que implica que **els nois han de sacrificar el seu món emocional i ocultar la seva vulnerabilitat** si volen ser acceptats en el «club» de la masculinitat.¹⁹ Això es tradueix en una cultura del silenci i de falta de comunicació;²⁰ cosa que limita les estratègies de resolució de conflictes o la gestió d'emocions negatives, que acaben resolent-se amb violència. Aquest vincle entre masculinitat i violència té conseqüències nocives per al desenvolupament dels nens, a més de ser la base de la violència de gènere en les relacions afectives.

D'altra banda, la desigualtat estructural de gènere imposa una asimetria en les relacions d'homes i dones, en la qual la concentració del poder i el control recau en l'home;²¹ mentre que la dona s'adapta per estar a la seva disposició i al seu consum.²²

Aquesta situació dona lloc a estratègies de dominació que comencen en els àmbits més petits i superficials de la vida, en «microrelacions de poder»²³ que en aquest context tenen nom propi: els «micromasclismes». Aquest terme, adoptat per Luis Bonino,²⁴ es refereix a les actituds de dominació «suau» que són naturalitzades i legitimades de tal manera que passen desapercebudes i contribueixen a garantir aquesta asimetria de poder. Aquestes actituds, que s'exerceixen sobre l'autonomia personal i la llibertat de pensament i comportament femenins, no són evidents al començament d'una relació, però el seu efecte i mal es van fent visibles a llarg termini.²⁵

Aquesta distribució de poder genera una sèrie de privilegis en els homes, que s'interpreten com a inherents a la masculinitat²⁶ i, quan es qüestionen, poden provocar una reacció de violència. Així, la violència no és el fi en si mateix; és un instrument per aconseguir un fi que, en el de la violència de gènere és perpetuar una sèrie de creences basades en una visió de la relació de parella desigual i dominada per l'home.^{27 28}

19 García Domínguez, A., (2010). La influencia de la cultura machista en la violencia de género.

20 Entrevista en l'àmbit acadèmic.

21 Consejería de Igualdad del Cabildo de Gran Canaria, (2017). Masculinidades. Materiales para la formación y el debate.

22 Ibídem.

23 Bonino, L., (2017). Micromachismos, 25 años después. Algunas reflexiones. Disponible a: <https://bit.ly/39zs0EZ>

24 Bonino en Revista Cibeles, (2004). Los Micromachismos. Disponible a: <https://bit.ly/2ZeCKqf>

25 Ibídem.

26 Centro de publicaciones Colectivo IOE para Ministerio de sanidad, política social e igualdad, (2011). Actitudes de la población ante la violencia de género es España.

27 Ver Consejería de Igualdad del Cabildo de Gran Canaria, (2017). Masculinidades. Materiales para la formación y el debate. Consultat a: <https://bit.ly/2XEa49q>

28 Instituto Andaluz de la Mujer, (2016). El novio de mi hija la maltrata. ¿Qué podemos hacer? Guía para madres y padres con hijas adolescentes que sufren violencia de género. Consultat a: <https://bit.ly/3CGdXKk>

Per acabar amb el fenomen de la violència, és essencial qüestionar la creença que els homes són l'autoritat i que, per tant, tenen dret a controlar, triar, protegir i decidir el que és bo o no per a les noies.²⁹ El següent pas és la **construcció i visibilització de les anomenades «noves masculinitats»³⁰ que superin els rols imposats per la masculinitat dominant tradicional.**

Aquestes masculinitats —ja existents, encara que no dominants— **reconeixen que cada home té una responsabilitat individual per no reproduir el sexisme en la seva vida**, partint d'una desconstrucció de valors i creences. En aquest sentit, l'etapa de l'adolescència és crucial per al desenvolupament de la identitat personal, i és una responsabilitat conjunta de la família, l'escola i la societat **donar als adolescents recursos, models i motius per construir una masculinitat sana**. En aquesta etapa poden assumir-se les influències i els exemples més negatius, com hem vist, perpetuats pels mateixos adolescents sobre la

base de models socials i culturals tradicionals, però és també quan sorgeix la capacitat per plantejar una visió crítica de la realitat.³¹

Informar i formar respecte de les desigualtats de gènere, les diferents formes de violència de gènere o els estereotips de gènere és essencial perquè les noies puguin reconèixer aquests models i els nois s'adonin dels seus privilegis com a homes i identifiquin les seves pròpies actituds masclistes. No obstant això, **és essencial anar més enllà de la crítica i la revisió: si no es presenten els nous rols —els models positius—, i si no s'explica per què convertir-se en persones igualitàries també és bo per a ells, els adolescents se sentiran abandonats** en la construcció d'aquestes «noves masculinitats» i culpabilitzats pels seus privilegis, fet que pot acabar generant un rebuig frontal a aquestes qüestions i, fins i tot, un enfrontament cap a les dones i adolescents que les plantegen. És essencial acompanyar els joves en aquest camí; fonamental per prevenir la violència de gènere.

2.3. Mites de l'amor romàntic

Hi ha una sèrie de mites respecte de l'amor i les relacions romàntiques que en els últims temps s'han denominat «mite de l'amor romàntic», i que **legitimen unes certes formes i conductes violentes dins de l'àmbit de la parella**. Aquests mites normalitzen qüestions com el conflicte, el lliurament absolut, la gelo-

sia o fins i tot la violència, i s'identifiquen com a conductes romàntiques. Aquests mites es reproduïxen en la cultura popular i en referents dels adolescents i les adolescents, que acaben incorporant-los a les seves expectatives, percepció i interpretació de les relacions.

29 Gobierno Vasco – Departamento de educación, política lingüística y cultura, (2016). Manual para prevenir la violencia de género en los centros escolares.

30 És necessari deixar clar que aquestes masculinitats no són necessàriament noves. Masculinitats cuidadores, responsables i que difereixin de les masculinitats dominants han existit sempre, només que han estat invisibilitzades. No obstant això, i coneixent la controvèrsia respecte d'aquest terme, al llarg del text ens referirem al terme noves masculinitats per facilitar el missatge i la lectura.

31 Delegación del gobierno para la violencia de género, 2013, La evolución de la adolescencia sobre la igualdad y la prevención de la violencia de género. (xunta.es)

.....

Mites vs. Realitats³²

Mite	Realitat
Els pols oposats s'atreuen	
Les persones amb visions i gustos diferents, i fins i tot enfrontats, es complementen millor i la relació és menys monòtona. Hi ha una certa «emoció» en el conflicte.	Com més coses es tenen en comú, la comprensió i el desenvolupament de projectes i vida en comú és més fàcil per a la parella.
La fal·làcia del canvi per amor	
Encara que hi hagi hagut episodis de violència, el perdó i l'amor de la víctima poden fer canviar l'agressor.	Aquest canvi no es produeix a còpia d'amor i perdó i, després d'un temps, la violència torna a repetir-se.
La normalització del conflicte	
Els conflictes i les discussions al principi de la relació són normals; les parelles han d'anar encaixant.	Els conflictes continuats reflecteixen problemes més profunds i no tenen justificació.
L'alcohol o les drogues són el que porten l'agressor a agredir.	Aquestes substàncies poden ser un factor de risc, però qui agrdeix la seva parella tria fer-ho independentment de si està sobri o no.
Les noies a vegades busquen l'agressió, ja que provoquen l'agressor.	La violència en l'àmbit de la parella mai no es pot justificar.
El mite de la mitja taronja	
Estem predestinats a una persona i només amb ella serem persones completes.	La mitja taronja no existeix, i la nostra identitat i autoafirmació no poden dependre d'una altra persona.
A la vida només hi ha un amor veritable i que no s'ha de deixar passar.	El més probable és que cada persona tingui diverses parelles, diversos amors veritables, independentment de si duren més o menys o de si són definitius.
La fal·làcia del lliurament total	
L'amor i la parella donen sentit a la vida i són la font més important de felicitat.	L'amor és només una part de la vida i dels sentiments, i la felicitat depèn del desenvolupament de cada persona, no de les seves relacions.
L'amor real significa un lliurament total, una pèrdua de la identitat, la intimitat i una dependència de la parella.	Perquè sigui real, l'amor no implica renunciar a la pròpia identitat, intimitat i vida pròpia.

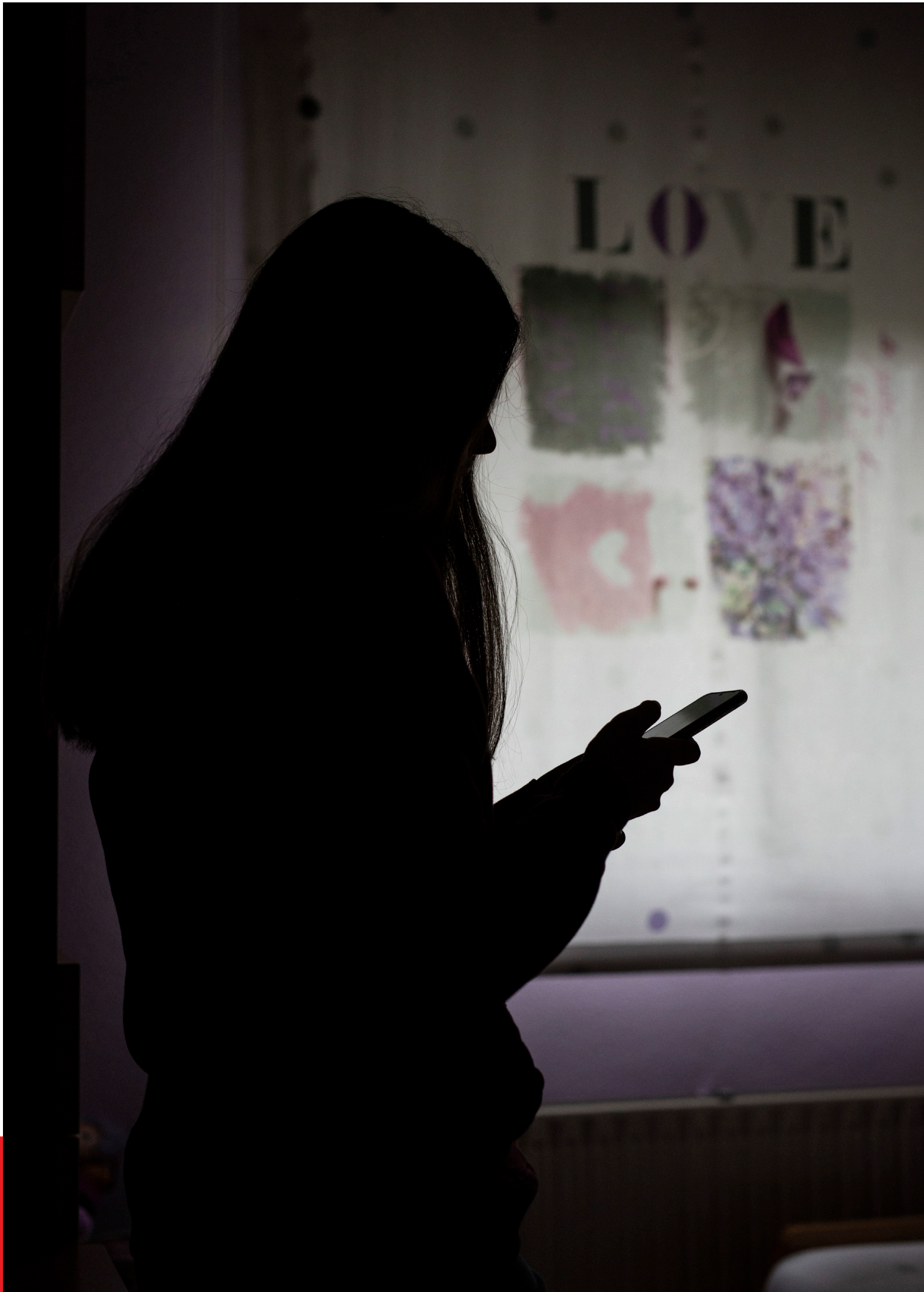
32 Diputació de Alicante, (2013). Violencia de Género en Población Adolescente. Guía de Orientación para la Familia, pág. 17. Instituto andaluz de la mujer, 2011, Sexismo y violencia de género en la juventud.

.....

Mites vs. Realitats

Mite	Realitat
La compatibilitat de l'amor amb el maltractament	
La gelosia és una manera d'expressar l'amor.	La gelosia es pot transformar en una forma de control i possessió quan es legítima.
Suportar la violència de la parella és un acte d'amor.	Suportar la violència no és meritori; és injust i injustificable.
«Qui et vol el bé, et farà plorar».	L'amor no ha d'implicar dolor.
L'omnipotència de l'amor	
L'amor «tot ho pot» i «tot ho arregla» i per amor «tot es justifica».	L'amor no pot substituir el respecte o la teràpia.

3. CARACTERÍSTIQUES I MANIFESTACIONS DE LA VIOLÈNCIA DE GÈNERE ENTRE ADOLESCENTS

3.1. Característiques de la violència de gènere entre adolescents

La naturalesa i normalització de la violència en l'àmbit de la parella dificulta que la víctima pugui identificar-se com a tal o escapar de la situació de violència. Això succeeix, entre altres motius, perquè **l'agressor no sol exercir violència al principi de la relació**, sinó quan hi ha llaços afectius més estrets,³³ i **sol començar d'una forma subtil** (psicològica i de control) que va escalant fins a acabar en la violència física³⁴ i, en els casos més greus, el femicidi. No obstant això, aquesta escalada no sempre és lineal.

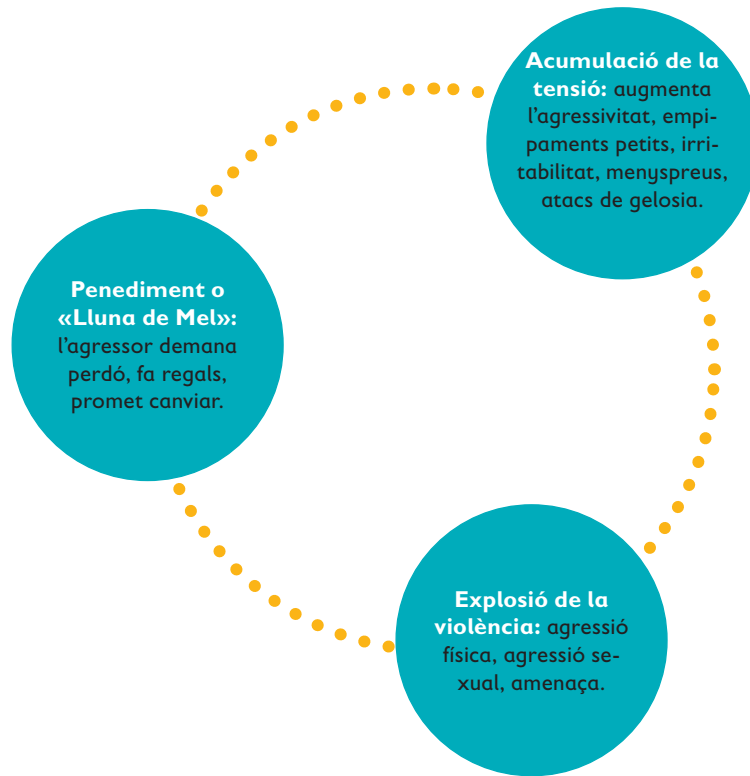
El 1979, Leonor Walker va descriure el «cicle de la violència» dins de les relacions de parella. Aquest cicle estaria compost per tres etapes: acumulació de la tensió, explosió de la violència i la «lluna de mel», que se succeeixen de manera cíclica i que fan que la víctima tingui dificultats a identificar-la i que, per tant, converteixen l'agressor en una espècie de Jekyll/Hyde, que presenta diferents cares en diferents moments de la relació.³⁵

33 Patró R., (2007). Guía sobre la violencia contra la mujer. Conocer para cambiar la mirada. Alicante: Caja Mediterráneo – Obras Sociales [Accedido el 27 de marzo de 2017]. Disponible a: <https://bit.ly/39tZepl> – Alonso, C, Cacho Sáez, R., González Ramos, I., Herrera Álvarez, E., Ramírez García, J., (2016). Guía de buen trato y prevención de la violencia de género. Protocolo de actuación en el ámbito educativo. Andalucía: Junta de Andalucía. Disponible a: <https://bit.ly/3APfkpD>

34 Patró R., (2007). Guía sobre la violencia contra la mujer. Conocer para cambiar la mirada. Alicante: Caja Mediterráneo – Obras Sociales. Disponible a: <https://bit.ly/2ZjT0pX>

35 Diputación de Alicante, (2013). Violencia de Género en Población Adolescente. Guía de Orientación para la Familia. Disponible en: <https://bit.ly/39B1ZF2> – Aquest model s'ha reformulat i ampliat de tres a set etapes per Baldry (2002), però l'original facilita la seva explicació.

El cicle de la violència de gènere

Etapa d'acumulació de la tensió: els petits conflictes de la convivència quotidiana generen hostilitat en l'agressor, i la víctima hi respon intentant calmar-lo, modificant comportaments per no irritar-lo o minimitzant la importància d'aquests canvis d'humor i empipaments. Aquesta fase pot durar setmanes o mesos.

Etapa d'explosió de la violència o fase d'agressió: és la fase més breu. L'agressor està fora de control i té el desig de fer mal a la víctima, que sol sentir-se espantada, atrapada, i que pot treaccionar des de la submissió fins a intentar tornar l'agressió. En les relacions adolescents, aquesta violència moltes vegades no arriba a traduir-se en una agressió física (encara que sí sexual), fet que en dificulta la identificació.

Etapa de penediment o «lluna de mel»: és la fase en la qual té lloc la reconciliació. L'agressor es mostra penedit i promet que no tornarà a passar; mentre que la víctima sol estar enfadada o dolguda, però pot minimitzar l'agressió o sentir-se alleujada en veure el penediment de la seva parella i, per tant, el perdona i comença una fase tranquil·la i idealitzada que acaba derivant en una nova acumulació de tensió. Amb el temps, aquesta fase sol ser cada vegada més breu i els episodis de violència més freqüents.

A aquestes característiques pròpies de la violència de gènere se li sumen elements propis de les relacions en aquesta franja d'edat, que provoquen que, per a les adolescents, identificar la situació i demanar ajuda sigui molt difícil. En el cas de l'adolescència, també hem de tenir en compte:

- **La intensitat de la primera relació amorosa.** La persistència d'estereotips de gènere, les creences respecte al primer amor i la mateixa emotivitat i intensitat de l'adolescència fan que les adolescents justifiquin moltes de les agressions rebudes. La fase de l'enamorament contribueix a passar per alt o justificar les primeres agressions, normalment més lleus, al mateix temps que termes com confiança i control es confonen.
- **Cicle de control.** Les adolescents solen participar d'aquestes dinàmiques de control³⁶, en les quals es dona una espècie d'escalada en què es van imposant mesures de control entre totes dues parts de la parella (control del mòbil, control de les xarxes socials, exigències, etc.), que fan difícil emmarcar-les dins d'una relació de desigualtat («jo també li miro el mòbil», «jo també em poso gelosa»). Tanmateix, en aquesta competició les noies no són capaces de portar unes certes mesures de pressió i és menys freqüent que siguin elles les que passin a altres actes de violència.
- **Durada i entorn de les relacions.** El tipus de relacions afectives que tenen els adolescents solen tenir menys continuïtat o compromís que les que estableixen les persones més grans, i no sol haver-hi convivència. Això fa que els espais de la relació estiguin limitats als espais d'oci, als centres educatius, a la llar familiar, a l'espai públic o a l'entorn digital, la qual cosa suposa que l'entorn adult pugui detectar més fàcilment la violència. No obstant això, és important tenir en compte que durant l'adolescència importa més el paper dels iguals que el de les persones adultes, cap a les quals hi ha una certa falta de confiança; fet que en dificulta la detecció.
- **Les xarxes socials.** Com estem repetint en els últims anys, la vida i la identitat digital de les adolescents i els adolescents cada vegada té més pes en la seva vida física, i aquest fet té diverses conseqüències. En primer lloc, normalitzen els **usos de risc de les tecnologies** (compartir la informació personal, la localització, les fotos, etc.) que els posen en situació de vulnerabilitat enfront de nous tipus de violència que tenen efectes en les seves vides físiques.^{37 38} D'altra banda, les xarxes permeten que la **situació de violència en la parella no estigui condicionada a la presència física de l'agressor**, sinó que es pot exercir a distància i de forma molt més constant en el temps, especialment en la violència de control. A més, dificulten tancar una relació del tot o desvincular-se de l'agressor,³⁹ que pot continuar exercint violència en línia una vegada s'ha acabat la relació (assetjament, porno de venjança,⁴⁰ etc.),

36 Entrevista en l'àmbit de la recerca social

37 Per a més informació sobre la interacció de violències digitals i físiques, vegeu l'informe *Violència en línia* de Save the Children, 2019.

38 Ministerio de Sanidad, Servicios Sociales e Igualdad – Delegación del gobierno para la violencia de género, (2013). *El ciberacoso como forma de ejercer la violencia de género en la juventud: un riesgo en la sociedad de la información y del conocimiento*. Disponible a: <https://bit.ly/3ABroKV>

39 Ministerio de Sanidad, Servicios Sociales e Igualdad – Delegación de la Violencia de Género, (2013). *La evolución de la adolescencia española sobre la igualdad y la prevención de la violencia de género*. Disponible a: <https://bit.ly/3IQX5K7>

40 S'entén per pornografia de venjança la difusió d'imatges íntimes, habitualment de l'exparella, amb l'objectiu de fer-li mal i humiliar-la públicament.

normalment amb l'objectiu de danyar la seva imatge en termes sexistes. En aquest sentit, és molt important assenyalar el pes de les tecnologies com a canal de gelosia, control, xantatges i humiliacions.⁴¹

- **Influència de la pornografia.** S'estima que un 86,3% dels nois i un 38,1% de les noies a Catalunya reconeixen visitar pàgines de continguts sexuals. Com identificàvem a l'informe «(Des)informació sexual»,⁴² », el consum de la pornografia comença, de mitjana, als 12 anys; una pornografia que els mateixos joves identifiquen com a violenta. Sense una educació sexual integral des d'edats primerenques, construeixen el seu imaginari sexual sobre la base de models irrealistes i pràctiques a vegades violentes, marcats pel sexisme i aïllats de la part afectiva. En alguns casos aquestes pràctiques les reproduïxen els adolescents, fins i tot de manera no consentida. En aquest mateix informe es recollia que el 63,6 % dels adolescents que havien vist pornografia creïen que els donava idees per a les seves pròpies experiències sexuals, principalment ells, i el 46,5 % dels adolescents havien portat alguna escena a la pràctica. D'altra banda, el 38,6% que havia imitat algunes de les pràctiques pornogràfiques vistes ho havia fet d'acord mutu, mentre que un 8,5% ho havia fet sense el consentiment previ de la seva parella i sense que aquesta li semblés bé. En aquest sentit, la Memòria de la Fiscalia General de l'Estat del 2020 adverteix d'un alarmant

increment d'idees sexistes i violència entre menors i adolescents arreu de l'Estat, vinculat a la violència sexual i a l'ús de la pornografia.⁴³

- **Falta d'autopercepció de les adolescents com a víctimes.** La falta de violència física en dificulta el reconeixement, i els estereotips associats a les dones adultes víctimes no solen complir-se en les adolescents —no hi ha convivència, no hi ha fills o filles en comú i no hi ha dependència econòmica. A més, les especialistes en atenció directa assenyalen que moltes de les noies no identifiquen la situació com una experiència col·lectiva, i que solen culpar-se de la situació i pensar que és un problema que respon a les seves característiques i situacions individuals.
- **Falta d'autopercepció dels adolescents com a agressors.** Els adolescents no es perceben com a potencials agressors i són menys capaços de reconèixer les violències exercides. De fet, a l'estudi Percepció de la violència de gènere en l'adolescència i la joventut elaborat el 2015,⁴⁴ arreu de l'Estat només el 12,7 % dels adolescents entrevistats entre 15 i 17 anys percebién que els maltractaments estaven bastant o molt estesos, enfront del 88,6 % de les noies. Tot i que els adolescents no es perceben com a potencials agressors, existeix un nombre significatiu de casos denunciats en què l'agressor és un menor, tal com mostren les dades.

41 Estébanez Ianire (2013). «Violencias de género en un mundo digital», Revista JOVENT, revista juvenil alternativa. Recuperado de: Violencias de género en un mundo digital – Revista Jovent.

42 Save the Children, (2020). (Des)información sexual: pornografía y adolescencia. Disponible a: <https://bit.ly/3CE37nZ>

43 Gobierno de España, (2020). Memoria de la FGE 2020. Capítulo III. Fiscales coordinadoras y delegados para materias específicas – 1. Violencia de género y doméstica. Disponible a: <https://bit.ly/3lUFikX>

44 Ministerio de Sanidad, Servicios Sociales e Igualdad – Delegación de Violencia de Género, (2015). Percepción de la violencia de género en la adolescencia y la juventud. Disponible a: <https://bit.ly/39yAMmK>

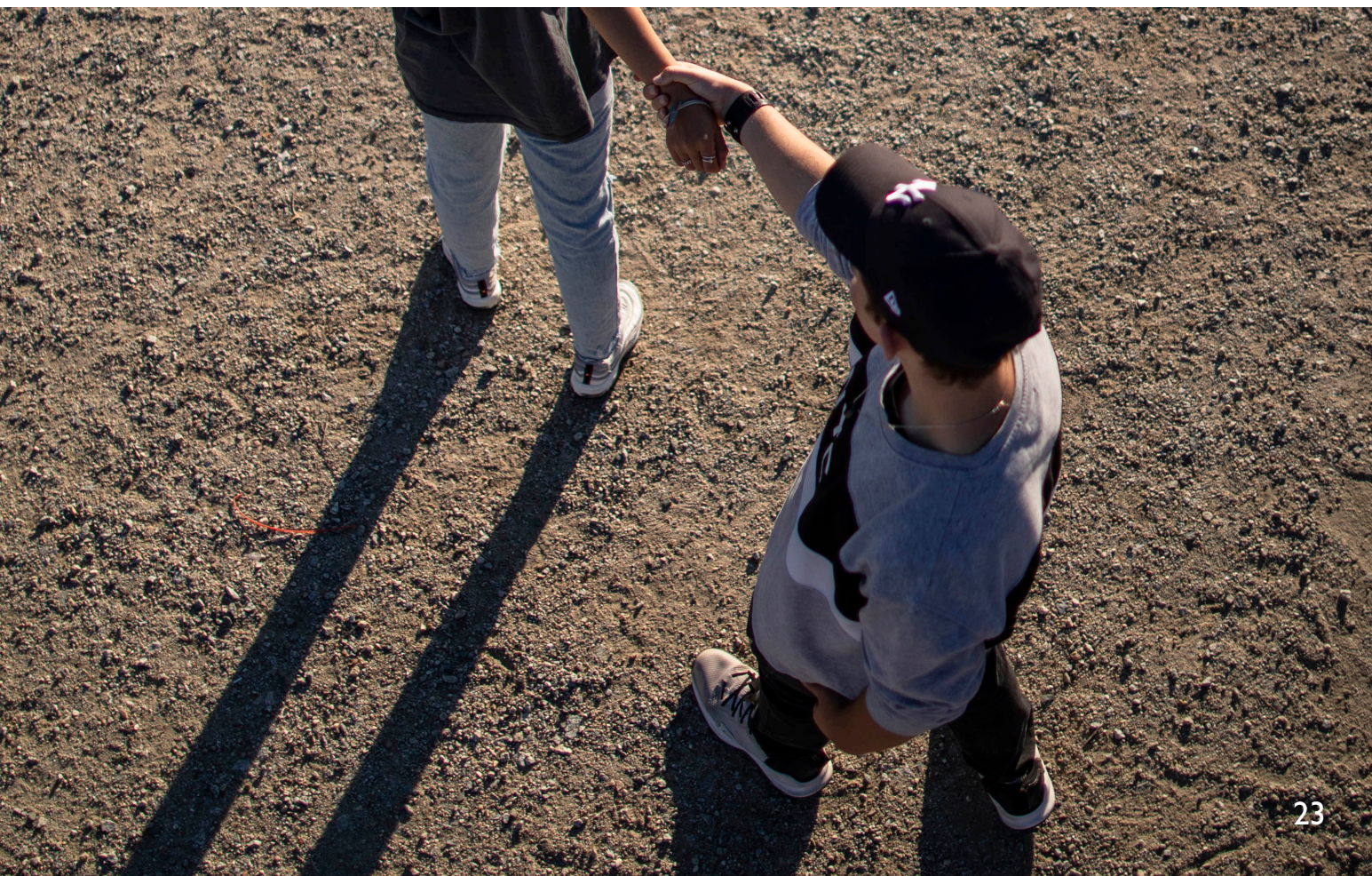
3.2. Manifestacions de la violència

Les manifestacions de la violència van variant segons l'etapa de la relació en què es trobi la parella. Així, en les primeres fases, especialment durant l'enamorament, comencen les primeres formes de violència psicològica i emocional. En la major part de les relacions adolescents representen les violències més comunes.

En concret, és especialment important parlar de la **violència de control, ja que és la forma de violència més comuna en aquesta mena de relacions, està legitimada pels mites de l'amor romàntic i els estereotips i és una violència subtil que no sempre desperta les alarmes de l'entorn. Serien aquelles accions orientades al fet que les adolescents no puguin prendre les seves pròpies decisions i que, sobre la base d'una falsa noció de confiança, vulneren la seva intimitat.**

Amb aquestes accions, l'agressor determina el tipus de relacions que té la noia —incloent-hi els contactes que estableix o té a les xarxes socials, les fotos que publica o les persones a qui pot contestar—, el tipus de vestimenta que porta, l'ús que fa del seu temps d'oci, etc.

Encara que habitualment les violències de tipus fisicosexual no solen començar fins a fases més avançades de la relació, diverses fonts consultades per a aquest informe criden l'atenció sobre una prevalença important de conductes sexuals violentes, normalitzades pels adolescents i les adolescents, que serien una característica pròpia de les violències de gènere en aquesta edat, diferenciades de les violències adultes.

4. MAGNITUD DE LA VIOLÈNCIA DE GÈNERE

4.1. La violència de gènere a nivell estatal

Després de conèixer les causes, les característiques i les formes en què es manifesta la violència de gènere entre els adolescents, és important saber quina és la magnitud d'aquesta mena de violència i com és de present.

No és fàcil saber quanta violència de gènere hi ha entre adolescents. Aquesta violència, com tantes altres, se silencia i s'oculta. A més, les adolescents tenen menys experiència i eines per identificar la violència emocional o psicològica, i això fa que un percentatge molt petit d'aquesta violència es denunciï.

D'altra banda, les estadístiques oficials no abasten explícitament els adolescents i les adolescents: o bé en fan curt —només compten a partir dels 16 anys, com passa a la Macroenquesta— o bé abasten majors d'edat —entre els 14 i els 20 anys, com en l'últim estudi de la Delegació del Govern per a la Violència de Gènere.

Malgrat les limitacions d'aquests dos recursos, són les fonts més importants a les quals es pot acudir per conèixer l'estat de la violència de gènere entre adolescents, ja que altres dades oficials no reflecteixen la realitat de la violència. Per exemple, el 2020 l'INE va registrar un total de 29.215 dones víctimes o supervivents de violència de gènere corresponents als

assumptes en els quals s'havien dictat mesures cautelars o ordres de protecció. D'elles, 514 eren menors de 18 anys —205 casos menys que el 2019—; és a dir, un 0,5 % del total de víctimes i supervivents, i en la seva majoria la relació amb l'agressor era l'exparella o la parella —amb petits percentatges del cònjuge o l'excònjuge i de la parella o l'exparella de fet.

Així ho indiquen les dades recollides per la Macroenquesta de 2019, que recull que, respecte el total de les dones de 16 o més anys a Espanya, les adolescents de 16 i 17 anys han patit: el 6,2% han rebut violència física per part de parelles o exparelles; el 6,5% violència sexual, el 16,7% violència emocional i el 24,9% violència psicològica o de control.⁴⁵

A La situación de la violencia contra las mujeres en la adolescencia en España es reflejan las dades obtingudes d'una enquesta realitzada per la Delegació del Govern el 2020 a 13.267 estudiants procedents de 336 centres educatius distribuïts per 16 comunitats autònomes, a més de les ciutats autònomes de Ceuta i Melilla, amb una edat mitjana de 16 anys. A les noies se'ls preguntava si havien estat víctimes d'aquestes violències, i als nois, si les havien exercit. Els resultats principals es presenten a la taula següent:

45 Macroencuesta Violencia de Género, 2019.

La violència de gènere en l'àmbit de la parella en l'adolescència actual arreu de l'Estat⁴⁶

Tipus de violència	% noies que pateixen violència	% nois que reconeixen exercir violència
Violència psicològica i de control		
Insultar o ridiculitzar	17,3	6,2
Decidir per ella fins al més mínim detall	17,1	5,2
Fer-li sentir por	9,6	3,7
A través de les TIC		
Controlar-la a través del mòbil	14,9	6,0
Enviar-li missatges amenaçant-la, ofenent-la o espantant-la	6,3	2,1
Fer servir les seves contrasenyes per controlar-la	6,6	6,0
Violència física		
Pegar-li	3,6	2,3
Violència sexual		
Pressionar per tenir situacions sexuals	11,1	3,1

Font: Delegación del Gobierno contra la Violencia de Género. (2021), La situación de la violencia contra las mujeres en la adolescencia en España.

Com es pot observar a la taula, les violències exercides són principalment psicològiques i de control, seguides per la violència sexual. De fet, l'agressió física és la violència menys habitual. Això, a més de corroborar el que han plantejat els experts a l'apartat anterior, fa que sigui més difícil per l'entorn detectar aquestes violències, i per les mateixes adolescents identificar-se com a víctimes.

Respecte de la forma més extrema de violència de gènere, el feminicidi, segons el Portal

Estadístic de Delegació del Govern, **11 noies adolescents han estat assassinades des del 2004 fins l'actualitat arreu de l'Estat**. Segons aquesta mateixa font, en tots els casos ho fa la seva parella o l'exparella major d'edat. Per això, seria necessària una investigació en major profunditat sobre la violència de gènere quan no és violència entre iguals, sinó que entre víctima i agressor s'afegeix una relació de poder basada en l'edat. En alguns casos podríem trobar-nos en una situació d'abús sexual infantil.

⁴⁶ Taula extreta del Ministeri d'Igualtat – Delegación del Gobierno contra la Violencia de Género. (2021). La situación de la violencia contra las mujeres en la adolescencia en España. Disponible a: <https://bit.ly/3hYmAYw>

Feminicidis de persones menors d'edat segons la relació i l'edat de l'agressor (2004-2019)

Mujeres asesinadas	2	1	1	1	1	1	2	1	1
Pareja (Pa) / Expareja (Ex)	Pa	Ex	Pa	Ex	Pa	Ex	Pa	Ex	Pa
Edad del agresor	18-20 años		31-40 años		18-20 años		21-30 años		31-40 años
Edad de la víctima	<16 años						16-17 años		

Font: Taula extreta del Portal Estadístic de la Delegación del Gobierno contra la Violencia de Género.

Finalment, respecte dels agressors, veiem que l'any 2020 es van denunciar 72 nois adolescents i que se'ls van imposar mesures judicials de protecció o mesures cautelars per violència de gènere —53 casos menys que l'any 2019. La diferència entre el nombre de denúncies i de denunciats no és senzilla d'explicar, però hi poden confluïr diferents factors: pot haver-hi diverses denúncies contra un agressor, pot haver-hi agressors majors d'edat i, principalment, no totes les denúncies donen lloc a mesures de protecció.

A nivell estatal, segons un estudi recent sobre la percepció de la joventut en diversos temes⁴⁷ relacionats amb el gènere, inclosa la desigualtat i la violència de gènere, indica una tendència preocupant. Tot i que la majoria dels joves creu que aquesta violència és molt greu, un 9,3% de noies i un 20% de nois considera que no existeix i que és un invent ideològic, la qual cosa suposa un increment gairebé del doble en el cas dels nois respecte l'últim estudi del 2019, i de 3,6 punts percentuals en el cas de les noies. Una altra tendència preocupant és la percepció de nois i noies sobre qüestions com que aquest tipus de violència és inevitable i que sempre ha existit (24,4% nois i 14,7% noies) o que, si és de poca intensitat, no suposa un problema (15,4% de nois enfront del 7,3% de noies).

Així mateix, l'estudi reflecteix considerables avanços respecte a la percepció sobre des-

igualtat i igualtat, rols i estereotips; no obstant això, els resultats mostren àmplies diferències entre noies i nois, com, per exemple, en la percepció sobre si la desigualtat de gènere és elevada arreu de l'Estat o sobre haver presenciat situacions de violència. A més, veiem resultats semblants amb altres estudis sobre les formes de violència de gènere patides més comunes com el control del mòbil (21,8% elles enfront del 15,4% d'ells), pressió per mantenir relacions sexuals (20,5% elles i un 5,1% ells) o control d'activitats (18,2% elles i 11,5% ells). En tots els casos, un percentatge bastant més gran entre les noies que els nois.

Si bé l'estudi no se centra únicament en l'adolescència sinó que comprèn edats entre els 15 i els 29 anys, mostra que encara queda molt per lluitar contra aquesta forma de violència i, especialment, en fer visible aquesta realitat i en la percepció que poden arribar a sentir les i els adolescents pel que fa a víctimes i agressors. En aquest sentit, entre les característiques de la violència de gènere en l'adolescència, com veurem, es presenta la dificultat en l'autopercepció de víctimes i agressors, la qual cosa inevitablement porta a pensar en els diferents mites de l'amor romàntic i com unes certes situacions de control, conflictes, gelosia, etc., poden estar sent normalitzades des d'edats molt primerenques.

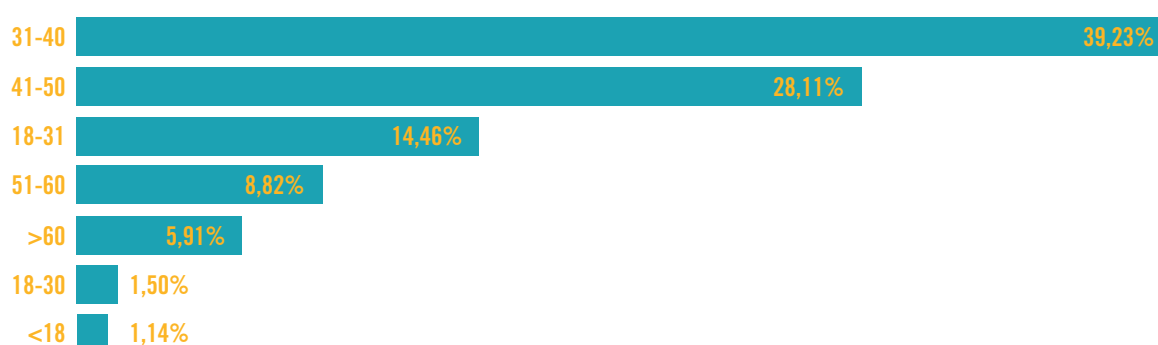
⁴⁷ Centro Reina Sofía sobre Adolescencia y Juventud de la Fad (2021) Barómetro juventud y género 2021. Identidades, representaciones y experiencias en una realidad social compleja. Disponible a: <https://bit.ly/3uruYoE>

4.2. La violència de gènere a Catalunya

Segons l'Observatori de la Igualtat de Gènere de l'Institut Català de les Dones, el 41,4% de les dones enquestades a Catalunya han estat víctimes de violència masclista en l'àmbit de la parella al llarg de la seva vida. A més a més, el 63% d'aquestes dones han manifestat haver estat víctima de la violència psicològica⁴⁸.

Així mateix, l'any 2020, es van rebre un total de 10.606 trucades a la línia d'atenció contra la violència masclista 900 900 120. Un 17% més que l'any 2019. En el registre de dones víctimes de violència de gènere d'aquest servei de trucades, les menors de 18 anys representen un 1,14% dels casos registrats.

Edat de les dones en situació de violència masclista

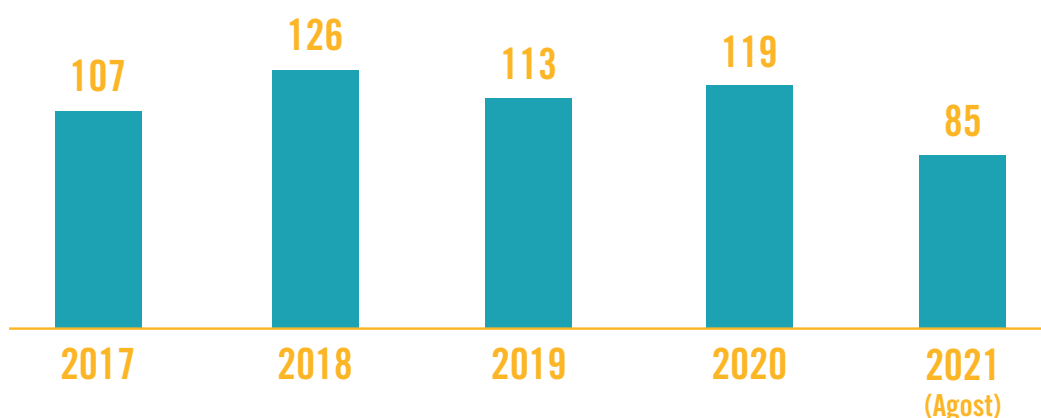

Font: Institut Català de les Dones.

A més, a més, l'any 2020 es van registrar 119 trucades on la persona víctima de violència de gènere tenia menys de 18 anys. En un 33,6%

dels casos va trucar la pròpia víctima, tot i que en més de la meitat (57,9%), la trucada la va fer un familiar o una persona propera a la víctima.

Menors de 18 anys en situació d violència de gènere a la línia 900 900 120 (2017-2021)

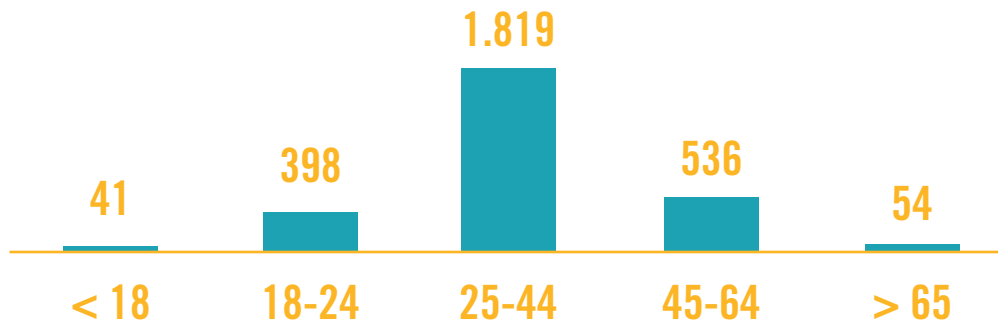
Font: Institut Català de les Dones.

⁴⁸ Observatori de la igualtat de gènere (2020). Violències Masclistes. Dossier estadístic

Si ens fixem en el nombre de víctimes de violència de gènere amb ordre de protecció o mesures cautelars a Catalunya l'any 2020,

observem que la franja de menors d'edat tot i ser significativament inferior a la d'altres franjes, compta amb 41 víctimes.

Víctimes de violència de gènere a Catalunya amb ordre de protecció amb mesures cautelars per grups d'edat. 2020

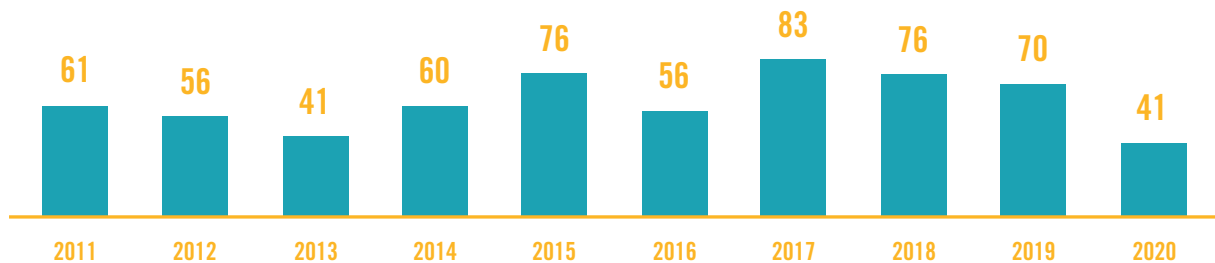

Font: Institut Nacional d'Estadística.

Si explorem amb més detall les dades de denúncies, pel que fa als agressors, l'any 2020, 21 menors d'edat van ser detinguts per violència masclista en l'àmbit de la parella (el 2019 en van ser 22). Podem observar que hi ha una tendència estable de víctimes de violència de gènere menors d'edat que denuncien a Catalunya,

segons les dades dels últims deu anys. Tot i que les dades de l'any 2020 són inferiors, pot estar relacionat amb la influència de la pandèmia i les restriccions que podrien haver dificultat els processos de denúncia, un tema que s'explorà amb més detall en aquest informe.

Víctimes de violència de gènere menors de 18 anys a Catalunya amb ordre de protecció o mesures cautelars. 2011-2020

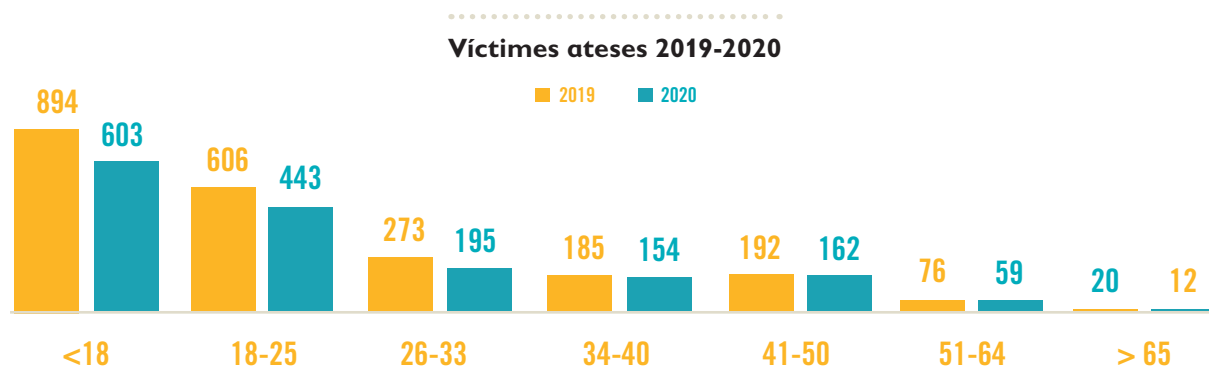
Font: Institut Nacional d'Estadística.

És fonamental subratllar que aquestes dades no reflecteixen la realitat d'aquesta violència, ja que és conegut que, arreu de l'Estat, només el 21,7 % de les dones que han patit violència física, sexual o emocional d'alguna parella actual o passada ho han denunciat a la policia o als jutjats⁴⁹ i que les adolescents tenen més dificultats per denunciar-ho, i ni tan sols arriben a identificar-se com a víctimes de la violència de gènere. Això significa que la realitat a la qual ens enfrontem és molt superior.

En aquest sentit, a nivell català no disposem de dades que ens permetin saber quantes noies han patit violència de gènere, únicament tenim

les denúncies que representen només la punta visible de l'iceberg, però les dades sobre prevalença d'aquest tipus de violència arreu de l'Estat ens alerten d'una situació molt preocupant. Les dades recollides a nivell estatal per la Macroenquesta de 2019, indica que el 6,3 % de les adolescents entre 16 i 17 anys han patit violència física per part de la parella o l'exparella; el 6,5 % violència sexual; el 16,7 % violència emocional, i el 24,9 % violència psicològica o de control.

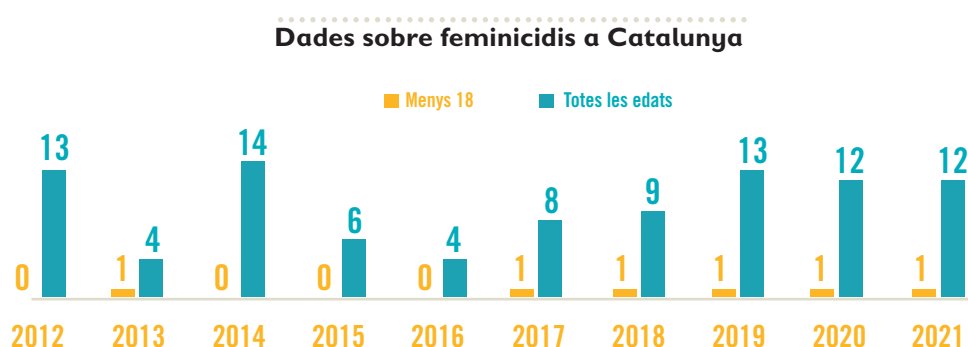
Si ens fixem en les víctimes ateses el 2020 a Catalunya per violència masclista, concretament per violència sexual (acte sexual no consentit), 603 tenen menys de 18 anys, el grup d'edat més nombrós.

Font: Institut Català de les Dones.

En el cas de la forma més extrema de violència de gènere, el femicidi, les dades mostren-

que el 2020, 13 dones van ser assassinades a Catalunya, una de les quals era menor d'edat.

Font: Observatori de la Igualtat de Gènere-OIG. Dades sobre femicidis a Catalunya⁵⁰

49 Subdirección General de Sensibilización, Prevención y estudios de la violencia de género (Delegación del Gobierno contra la violencia de género), 2020.

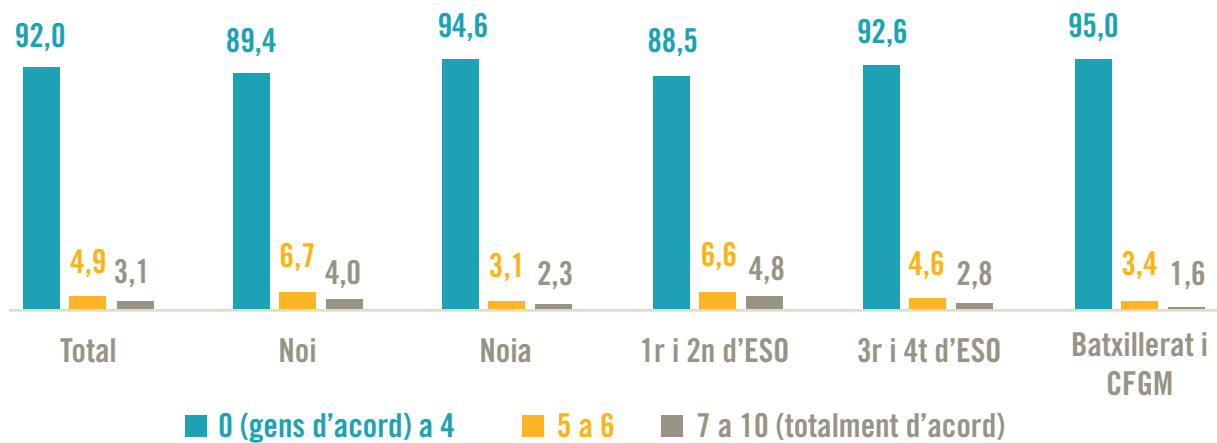
50 Dades proporcionades pels Mossos d'Esquadra i altres organismes membres del grup d'anàlisi dels casos de dones assassinades per violència masclista de la Comissió Interdepartamental per a la Igualtat Efectiva de Dones i Homes.

L'Enquesta de convivència escolar i seguretat a Catalunya⁵¹ (2016-2017) ofereix altres dades d'interès per entendre l'amplitud del fenomen de la violència de gènere entre adolescents. Aquesta enquesta té una mostra de 8.749

alumnes des de 1r d'ESO fins a Batxillerat i cicles formatius de grau mitjà i consulta sobre la percepció de la violència, declaració de la violència com a víctimes o agressors/es, així com la percepció i declaració de la violència sexual.

EN UNA RELACIÓ DE PARELLA CREUS QUE ÉS NORMAL QUE UN DELS MEMBRES DE LA PARELLA...

Demani a l'altre/a les contrasenyes d'accés a les xarxes socials, telèfon mòbil, etc.

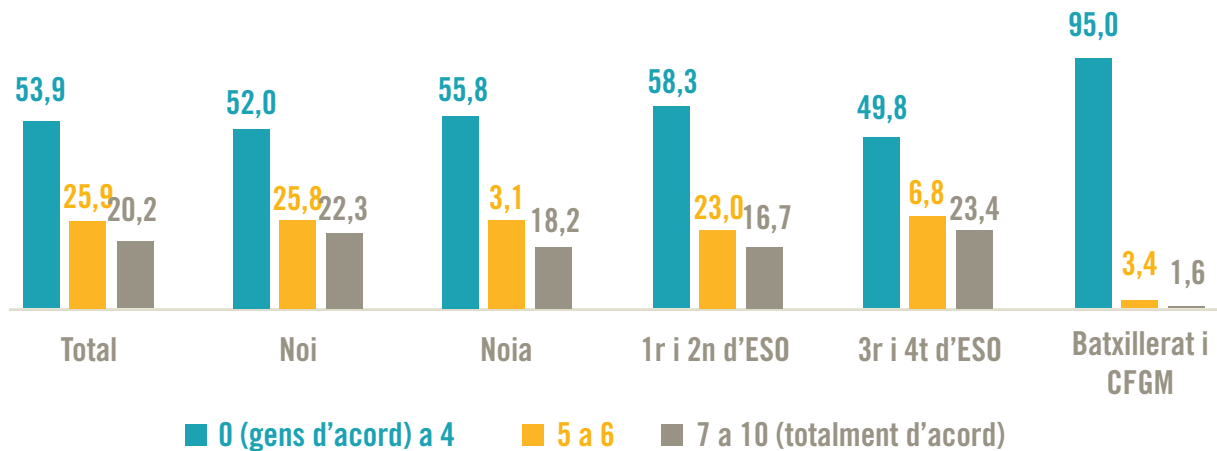

Font: Departament d'Interior

L'enquesta demostra, d'una banda, que algunes formes de control no són tolerades ni pels nois ni per les noies, com es el cas de mirar el mòbil on més del 90% dels adolescents no ho veuen una actitud normal en una parella. D'altra ban-

da, però, veiem com altres formes de control, com ara la gelosia, segueixen sent sotmeses al poder dels mites que envolten l'amor i que afirmen que ser gelós és una manera d'expressar l'amor (53,9%).

Es posi gelós/osa

Font: Departament d'Interior

51 Departament d'Interior (2017). Enquesta de convivència escolar i seguretat a Catalunya.

5.5. FACTORS DE RISC I PROTECCIÓ

5.1. Factors de risc

Tal com passa amb altres formes de violència, els factors que augmenten el risc de patir-la es poden interpretar d'una manera ecològica; això és, factors en les diferents esferes d'influència que travessen els adolescents i les adolescents, de la individual a la cultural.⁵² Aquest model permet entendre la violència de gènere com un fenomen de múltiples causes i permet dissenyar polítiques de prevenció més completes.

- **Factors de risc individuals:** aquells aspectes biològics i les característiques personals que augmenten el risc de convertir-se en agressor. Parlem de qüestions com les creences, la impulsivitat, l'autoestima o les tendències depressives.⁵³
- **Factors de risc relacionals:** els derivats de les relacions en el cercle més pròxim a l'individu, incloses les que s'estableixen amb la família, els companys d'escola, d'espais de treball o d'oci, entre d'altres. L'exposició a episodis de violència s'inclouria aquí.
- **Factors de risc comunitaris:** sles característiques de la comunitat i els espais on les relacions anteriors es creen, es formen i tenen lloc (escoles, llocs de treball, veïnats, etc.).
- **Factors de risc socials:** els factors que se situen a un nivell macro, com la desigualtat de gènere, les normes i creences religioses

i culturals dominants, els plans i les polítiques públiques que aborden o fomenten les bretxes i la desigualtat, etc.

Negacionisme

Tot això porta a reconsiderar actituds tan nocives per afrontar qualsevol tipus de violència com el negacionisme. Aquest corrent afirma que la violència, si bé existeix, no té gènere. Igual que ha ocorregut en la lluita contra la violència contra la infància, no considerar totes les causes, en moltes ocasions estructurals, de qualsevol mena de violència porta a fer-la invisible i, per tant, erradicar-la es converteix en una tasca encara més difícil. En aquest sentit, el negacionisme de la violència de gènere s'ha estès prenent un major protagonisme, i els seus efectes es reflecteixen en estudis com els que hem analitzat, on veiem que també ha començat a afectar la infància i adolescència.

52 Delegación del gobierno para la violencia de género, (2013). La evolución de la adolescencia sobre la igualdad y la prevención de la violencia de género. (xunta.es).

53 Monreal-Gimeno, M.C, Povedano-Díaz, A. y Martínez-Ferrer, B. (2014). Modelo ecológico de los factores asociados a la violencia de género en parejas adolescentes. Journal for Educators, Teachers and Trainers, Vol. 5(3), pp. 105–114. Disponible a: <https://bit.ly/3EVtdoC>

A continuació, s'aborden una sèrie de factors que poden fer una adolescent més vulnerable a ser-ne víctima o un adolescent a exercir-la. Es plantegen en termes de factors de risc, en lloc d'esbossar perfils, perquè qualsevol ado-

lescent en un moment donat podria ser víctima o agressor. A més, sempre és important recordar que són factors que n'augmenten el risc i que en cap moment determinen que qui els tingui sigui víctima o agressor.

.....
Alguns factors de risc per a víctimes i agressors⁵⁴

Víctimes	Agressors
Mentalitat sexista basada en la submissió.	Mentalitat sexista basada en el domini.
Adhesió i acceptació de rols tradicionals de gènere (jeràrquics). ⁵⁵	Adhesió i acceptació de rols tradicionals de gènere (jeràrquics).
Edat (com menys edat, més risc).	Edat: normalment, menors de 21 anys o majors de 55.
Violència a la família d'origen. Cal tenir en compte que aquest factor es critica en alguns estudis, ja que es basa en la pressuposada incapacitat de desenvolupar resiliència.	Exposició a la violència en la família d'origen (risc x3 o x4). Atenció: aquest factor es critica en certs estudis, ja que es basa en la presumpte incapacitat de superar i elaborar les males experiències.
Consum de droga o alcohol.	Consum de droga o alcohol.
Baix nivell socioeconòmic i baix nivell d'estudis.	Visió androcèntrica: aturats, treballadors no qualificats o que viuen en ciutats petites.
Discapacitat.	Irascibilitat, baixa empatia i baixa autoestima.
Origen immigrant.	Actitud de resolució de conflictes a través de la violència.
Resident en nuclis rurals.	Infidelitat, mantenir múltiples relacions al mateix temps.

Com assenyalem sempre, aquests factors no són condicionants i sí que poden ser acumulables. A més, el gènere pot creuar-se amb altres

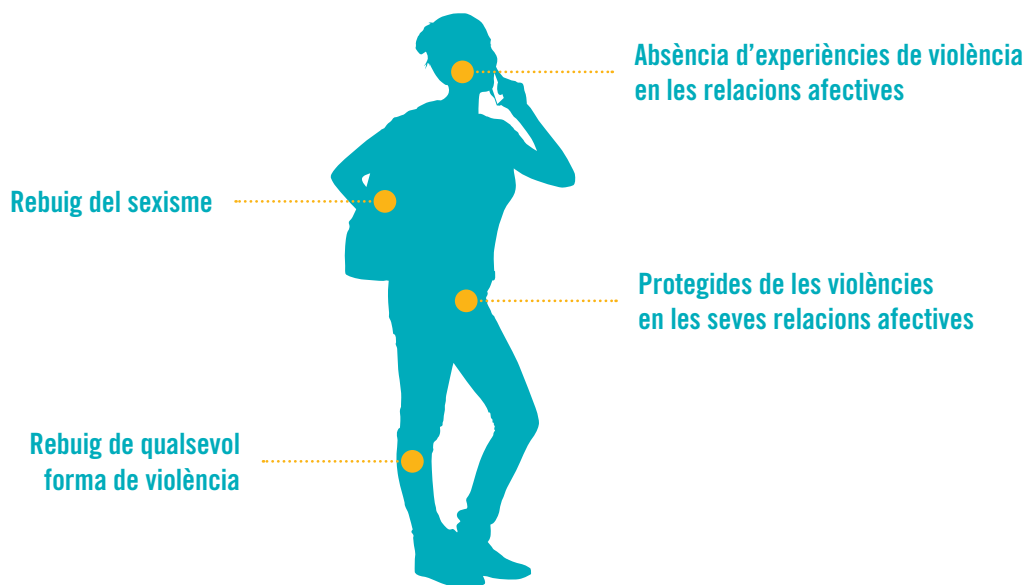
factors de vulnerabilitat; el que fa augmentar el risc de ser víctima de violència de gènere.

54 Informació extreta de la Macroenquesta sobre la violència de gènere, mencionats a Delegación del Gobierno para la Violencia de Género (2020). Menores y violencia de género.

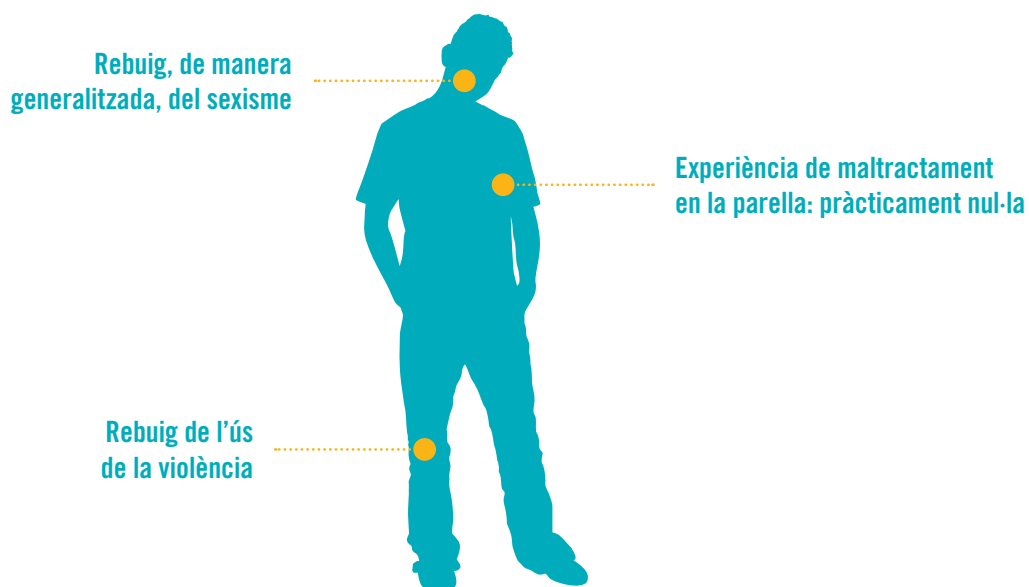
55 Diputación de Alicante (2013). Violencia de Género en Población Adolescente. Guía de Orientación para la Familia.

5.2. Factors protectors

Perfil de la noia protegida davant la possibilitat de patir violència

Perfil de l'adolescent protegit davant la possibilitat d'exercir violència

Font: Elaboració pròpia a partir de la informació de Diputació de Alicante, (2013). Violencia de Género en Población Adolescente. Guía de Orientación para la Familia.

6. VIOLÈNCIA DE GÈNERE I COVID-19

El confinament que vam viure el 2020 a conseqüència de la pandèmia de la Covid-19 va modificar els patrons de relació afectivosexual entre adolescents. A conseqüència de l'augment de l'ús de les tecnologies —que encara ara es manté—, s'ha provocat un augment important de les relacions afectivosexuals a través de les xarxes socials. A més, es va viure un increment de les pràctiques sexuals a través de les xarxes socials —intercanvi de fotos i vídeos de caràcter sexual—, amb els riscos que aquestes conductes poden comportar.⁵⁶ Alguns professionals indiquen també un augment de les pràctiques de control a través de les tecnologies.⁵⁷

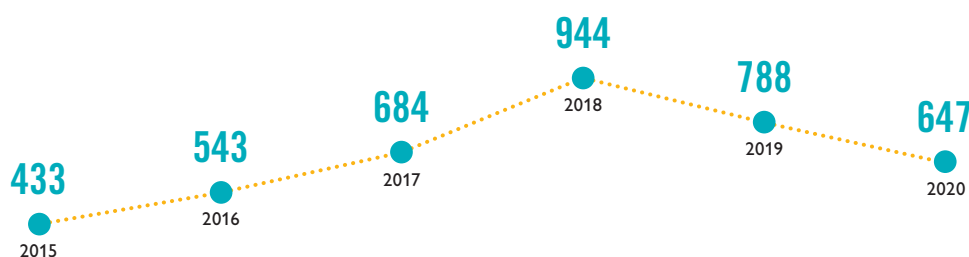
En aquest sentit, la Fiscalia, en la seva Memòria d'activitats de l'any 2020, continua recordant la tendència a l'alça dels delictes cibernètics contra nens, nenes i adolescents, a més d'alertar sobre l'increment exponencial durant els mesos de confinament dels delictes en línia contra la llibertat i indemnitat sexual, especialment en l'assetjament en línia per a fins sexuals i per a la generació de material pornogràfic —de 105 a 578 notificacions diàries—; fins i tot van augmentar durant els mesos de confinament més

restrictiu. Si bé aquestes dades no són específiques de violència de gènere en l'adolescència i se centren en els delictes contra persones menors d'edat, serveixen per explicar com el context de la pandèmia i el confinament han tingut conseqüències de diferent magnitud.

Així, uns altres indiquen que el període de confinament que va comportar que les joves estiguessin allunyades de les seves parelles va provocar que algunes d'elles poguessin identificar l'ansietat que els provoca aquesta violència de control, que no es veia compensada per la presència física dels nois i de la fase de «lluna de mel».⁵⁸

És important assenyalar, també, que les restriccions sanitàries, amb la limitació d'espais de trobada entre adolescents i professionals —classes no presencials, i reducció dels espais d'oci i esport— han dificultat i continuen dificultant la detecció de la violència. Això es pot veure reflectit en el descens assenyalat per la Fiscalia en el nombre d'assumptes registrats de delictes de violència comesos per les persones menors d'edat l'any 2020.

Delictes de violència de gènere comesos per persones menors d'edat arreu de l'Estat⁵⁹

56 Entrevista en l'àmbit de la recerca social.

57 Entrevista a una treballadora d'intervenció.

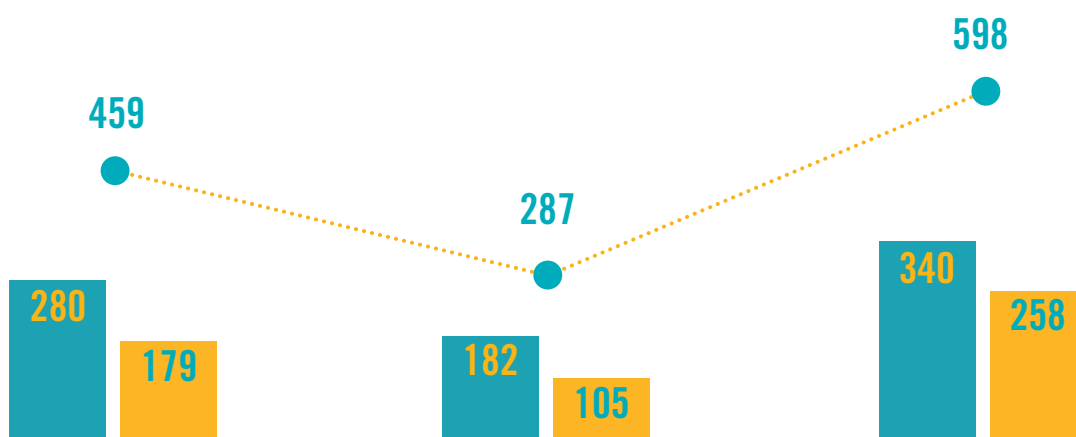
58 Entrevista a un representant de la societat civil.

59 Informació extreta de Gobierno de España, (2020). Memoria de la FGE 2021. Capítulo III. Fiscales coordinadoras/as y delegados/as para materias específicas – 6. Menores. Disponible a: <https://bit.ly/3ElaUTD>

A Catalunya, durant els dos primers trimestres de l'any 2021 hi ha hagut 598 víctimes de violència sexual a menors d'edat a l'àmbit social i comunitari, mentre que en són 603 el 2020 i 894 el 2019. L'any 2020 baixen les xifres de totes les infraccions i delictes a causa del confinament domiciliari i restriccions per la Covid-19. En matèria de violència sexual, també descendeix el nombre de víctimes respecte l'any 2019.

Amb les dades actualitzades fins al segon trimestre de 2021, podem comparar-les amb les del mateix període d'anys anteriors. Això mostra que el nombre de víctimes per violència sexual a juny de 2021 supera amb escreix les xifres de la primera meitat de l'any 2020 i 2019, i pràcticament iguala el total de casos registrats durant tot l'any 2020 (603 casos el 2021; 598 casos el primer semestre de 2021).

Víctimes de violència sexual en menors de 18 anys. T1-T2 2019-2021.

Font: Departament d'Interior. Estadística de violència masclista i domèstica

7. CONSEQÜÈNCIES DE LA VIOLÈNCIA DE GÈNERE

La violència de gènere és un problema de salut pública amb conseqüències tant en l'àmbit col·lectiu -per exemple, els costos econòmics-, com individual -de víctimes i d'agressors.

En el cas particular de la violència de gènere entre adolescents, les conseqüències poden ser devastadores, ja que té lloc en un moment evolutiu clau per al desenvolupament. La neurociència del desenvolupament apunta que, especialment en la primera part de l'adolescència, els canvis que tenen lloc a nivell cerebral i el desenvolupament neuronal són extraordinaris, per darrere només dels que tenen lloc en la primera infància.⁶⁰ És per això que aquesta etapa és vital per al desenvolupament, i que les experiències viscudes en aquests anys tenen conseqüències la resta de la vida. Per tant, no només la prevenció, sinó també una intervenció primerenca i adequada són fonamentals per mitigar les conseqüències que pugui tenir la violència.

7.1. Conseqüències per a les víctimes

Les conseqüències de la violència de gènere per a les víctimes depenen del tipus de violència i del temps durant el qual hagi estat exercida.

- **Conseqüències immediates:** lesions físiques, problemes gastrointestinals o mals de cap (somatitzacions) i estrès.
- **Conseqüències a llarg termini:** trastorns immunològics, respiratoris, endocrins, cardiovasculars o ginecològics; molts a conseqüència de l'estrès continuat. Augmenten també les probabilitats de patir depressió i de consumir alcohol i drogues.⁶¹
- **Les conseqüències psicològiques** poden ser a curt o llarg termini, i inclouen una ansietat generalitzada, crisis de pànic, inquietud i insatisfacció constants, sensació de fracàs i negativitat persistent, autcul-pabilització i fins i tot impulsos suïcides.⁶²

60 UNICEF, NRC y otros, (2019). Compact Guidelines for working with and for young people in humanitarian settings.

61 Citat a Delegación del Gobierno para la Violencia de Género, (2020). Menores y violencia de género.

62 Cabildo de Gran Canaria, (2017). Masculinidades. Materiales para la formación y el debate.

Principals conseqüències violència de gènere en la salut mental de les víctimes/supervivents⁶³

63 Delegación del Gobierno para la Violencia de Género, (2015). Percepción de la violencia de género en la adolescencia y la juventud. <https://bit.ly/3zzXcP4>

.....
• Principals conseqüències violència de gènere
en la salut física de les víctimes i supervivents⁶⁴

Lesions

Contusions, ferides, cremades, fractures.

1

Problemes crònics

Dolors musculars, complicacions cardiovasculars, símptomes neurològics com ara balboteig i quequeig, pèrdua d'audició, problemes de vista, maldecaps i migranyes.

2

Trastorns gastrointestinals i de les vies urinàries

Còlon irritable, úlcera d'estómac, reflux gàstric, restrenyiment, diarrea, pèrdua d'apetit i dolor abdominal

3

Salut sexual i reproductiva

Embarassos no desitjats, malalties de transmissió sexual, avortaments espontanis o provocats, complicacions de l'embaràs, pes baix en néixer, malaltia inflamatòria pelviana, infeccions urinàries, infertilitat

4

.....
Nota:

És necessari recalcar que les conseqüències descrites són per a víctimes de violència de gènere en general, ja que no hi ha gaires estudis específics per a l'adolescència. No obstant això, per a les adolescents podem identificar unes certes conseqüències específiques, i fins i tot més greus, pel moment vital i de desenvolupament físic i cognitiu en el qual es troben.⁶⁵

64 Delegación del Gobierno para la Violencia de Género, (2015). Percepción de la violencia de género en la adolescencia y la juventud.

65 Delegación del Gobierno para la Violencia de Género, (2020). Menores y violencia de género.

Consecuencias de la violencia *online* en la adolescencia

Problemes acadèmics

Marginació social

A conseqüència de l'aïllament al qual l'agressor sotmet la víctima.

Salut física

Embaràs primerenc i no desitjat

Possible augment del risc d'embaràs primerenc i no desitjat, degut precisament a la violència sexual exercida en aquestes parelles.

Possible «porno de venjança» o sèxting sense consentiment

Ja que parelles joves poden arribar a compartir vídeos o fotos de contingut sexual que poden arribar a ser material de xantatge per evitar que la noia vulgui acabar amb la relació.⁶⁶

66 Instituto andaluz de la mujer, (2016). El novio de mi hija la maltrata ¿Qué podemos hacer? Guía para madres y padres con hijas adolescentes que sufren violencia de género.

7.2. Conseqüències per als agressors

Si els estudis sobre adolescents víctimes de violència de gènere són escassos, els que tracten el tema dels agressors adolescents ho són encara més. Això és problemàtic, ja que l'abordatge de la violència de gènere en adolescents hauria de ser integral. A més, les intervencions que necessiten els agressors adolescents són diferents de les dels adults, pel moment vital en el qual es troben.⁶⁷

Quan el maltractament és greu, es denuncia i acaba en un procés penal, les conseqüències per a l'agressor poden arribar a ser penals amb enfocament reeducatiu. El problema és que, com ja s'ha assenyalat al llarg de l'informe, moltes de les conductes violentes no s'arriben a detectar, fins i tot s'arriben a normalitzar i no tenen unes conseqüències clares. A més, pot haver-hi adolescents agressors que no hagin aconseguit l'edat penal, fet que requereix un acompanyament de l'agressor menor d'edat, encara que no es tracti d'una mesura de reeducació.

Quan les conductes violentes, normalitzades per la cultura patriarcal i pels models de masculinitat hegemònica, s'identifiquen i aquests models es veuen des d'una perspectiva crítica, els adolescents poden començar a qüestionar i remodelar la seva pròpia masculinitat, en un procés complex i, moltes vegades, sense referents. El treball ha de ser, per tant, preventiu i s'ha de desenvolupar des d'edats primerenques.

67 Entrevista a un representant institucional de l'àmbit de la intervenció.

8. LES RESPOSTES DEL SISTEMA

Tal com passa amb altres formes de violència, la resposta de l'entorn davant d'un cas de violència de gènere entre adolescents determina en gran part les seves conseqüències. Creure les víctimes i fer-los costat, protegir-les i donar eines adequades als agressors són accions determinants per controlar els efectes de la violència en una etapa vital tan transcendental com és l'adolescència.

8.1. Serveis d'atenció i protecció a les víctimes

Els drets que assisteixen les víctimes de la violència de gènere són els que recull l'article 544 ter de la Llei d'enjudiciament criminal (ordre de protecció i estatut integral de protecció), a més de les mesures de protecció recollides a l'Estatut de la víctima del delictes. Les adolescents, a més, poden beneficiar-se de les mesures recollides a l'article 26 de l'estatut esmentat, ja que són mesures dirigides a la protecció especial de menors d'edat.

A la recentment aprovada Llei orgànica 8/2021, de 4 de juny, de protecció de la infància i adolescència enfront de la violència, s'atorguen nous drets a les víctimes de delictes de violència de gènere quan l'autor dels fets sigui una persona menor de 18 anys, incloent-hi la derivació de la víctima de violència a l'Oficina d'Atenció a la Victima; el dret al fet que les mesures cautelars de protecció li siguin informades per escrit; al fet que aquestes mesures es comuniquin a les administracions públiques competents perquè adoptin mesures de protecció, siguin de seguretat, d'assistència o de qualsevol altra índole, i a ser informada permanentment de la situació processal del presumpte agressor, dels permisos i les sortides de què gaudeix en cas que estigui internat.

Així mateix, s'estableix de manera explícita que la violència de gènere a la qual es refereix la Llei orgànica 1/2004, de 28 de desembre, de mesures de protecció integral contra la violència de gènere, comprèn la violència que amb l'objectiu de causar un perjudici o un mal a les dones s'exerceix sobre els seus familiars o afins que siguin menors d'edat. És essencial reiterar que qualsevol tipus de violència contra la infància s'ha d'abordar de manera integral amb aquesta nova llei i, de fet, l'article 43.4 diu el següent: «Els poders públics han de garantir als nens, nenes i adolescents víctimes de delictes violents i, en tot cas, de delictes de naturalesa sexual, de tràfic o de violència de gènere una atenció integral per a la seva recuperació a través de serveis especialitzats.

Tanmateix, a la pràctica, les diferències entre comunitats autònomes⁶⁸ i la falta de pressupost suficient —que repercuteix en la falta de recursos, en la seva brevetat i en les condicions de precarietat per a les persones professionals encarregades de prestar-los— fan impossible complir.

68 CEDAW Sombra España, (2017). Informe sombra seguimiento CEDAW 2017. Disponible en: <https://bit.ly/2ZqInmq> y Plataforma Estambul Sombra, (2018). Informe sombra al GREVIO 2018. Disponible en: <https://bit.ly/3id2SZc>

l'article 19 de la Llei 1/2004 que garanteix el dret de les dones i les menors víctimes a l'assistència jurídica, psicològica i social permanent, especialitzada i professional.^{69 70}

En el cas dels recursos destinats a les adolescents, a la falta de mitjans generalitzada se li sumen els mateixos problemes que trobàvem en la definició de la violència: els recursos destinats a les víctimes de violència de gènere estan, en la seva majoria, destinats a dones adultes;⁷¹ mentre que els recursos dedicats a la infància víctima de violència manquen de perspectiva de gènere. Aquest fet deixa, sovint, les adolescents víctimes de violència de gènere en «terra de ningú», amb recursos per a dones que no només no tenen una perspectiva d'intervenció amb adolescents; sinó que, en molts casos, només són accessibles a partir dels 18 anys.

La **confidencialitat** o no d'aquests recursos també determina el seu ús per part de les adolescents, ja que la culpabilitat i la vergonya són barreres que cal superar. Les adolescents majors de 16 anys sí que poden decidir no comunicar als seus pares la situació —encara que des dels recursos sí que s'intenta treballar amb elles perquè involucrin la seva família—, però en el cas de les menors de 16 no es pot començar una intervenció sense l'autorització dels seus tutors legals.

A més, molts d'aquests serveis **només són accessibles després de la denúncia de la víctima**. Tanmateix, com ja hem assenyalat, la mateixa naturalesa de la violència de gènere en l'adolescència fa més difícil que es denunciï i la poca adaptació del sistema de justícia a les necessitats de les persones menors d'edat fa que la «via legal» no sigui atractiva per a les menors ni per a les seves famílies.

Barreres en l'accés a recursos per a adolescents víctimes de VG

Edat	Tipus de violència	Denúncia	Confidencialitat
Recursos accessibles >18	Recursos per a les víctimes de violència en la infància que no inclouen VG	Recursos accessibles només després de la denúncia	Necessitat d'autorització dels tutors (<16)

69 Plataforma CEDAW Sombra España, (2017). Informe sombra seguimiento CEDAW 2017. Disponible a: <https://bit.ly/2Zqlnmq>

70 En aquest sentit, i responent a la necessitat plantejada per les organitzacions de dones de reforçar el treball de les unitats de valoració forense integral en els jutjats de violència de gènere (UVFI), el Ministeri de Justícia en el seu Pla de millora per a les Unitats de Valoració Forense Integral del Ministeri de Justícia (2020-2021) ha plantejat una millora de les 24 UFVI presents al territori espanyol.

71 Durant l'estudi, es van poder identificar serveis específics a la Comunitat de Madrid, Andalusia i a l'Ajuntament de València.

És especialment rellevant per a les denúncies d'aquesta violència la seva detecció per part de l'entorn. Com ja s'ha comentat, la falta d'autoidentificació de les adolescents com a víctimes, unida a l'aparent relació amb l'àmbit del lleure de la violència exercida i a les conductes impulsives pròpies de l'adolescència fan que les persones adultes de l'entorn siguin essencials per detectar-la. Tot i comptar amb protocols d'actuació per a aquests casos, és destacable la falta de casos detectats en els entorns de referència de les adolescents, especialment l'entorn escolar i el sanitari. La normalització de conductes i la falta de formació específica fan

que els agents clau en aquesta qüestió, com podrien ser els docents, no sempre sàpiguen com actuar.

A les barreres identificades s'afegeixen aquelles que provenen de la diversitat: adolescents d'origen estranger o d'ètnies minoritàries troben barreres estructurals, culturals i de discriminació a l'hora d'accedir als recursos de protecció. A més, la transversalitat de la discriminació torna a influir en aquestes barreres, com la discapacitat, l'origen socioeconòmic, la religió o l'orientació sexual.

Recursos a Catalunya

- **Servei d'Informació i Atenció a les Dones (SIAD)**⁷²

Les dones a Catalunya disposen de diversos serveis d'informació i atenció arreu del territori. Les oficines d'informació de l'Institut Català de les Dones i els Serveis d'Informació i Atenció a les Dones (SIAD), són recursos municipals o comarcals que informen sobre salut, treball, habitatge, serveis i recursos i deriven les dones als recursos.

D'altra banda, el Servei d'Intervenció Especialitzada en violència masclista (SIE) ofereix informació, atenció integral i recursos en el procés de recuperació i reparació a les dones en situació de violència, i també a llurs fills i filles.

- **Institut Català de les Dones (ICD)**⁷³

L'Institut Català de les Dones (ICD) és l'organisme del Govern de la Generalitat de Catalunya, adscrit al Departament d'Igualtat i Feminismes, que dissenya, impulsa, coordina i avalua les polítiques per a l'equitat de gènere que desenvolupa

l'Administració de la Generalitat. L'Institut Català de les Dones té les competències que li atorga la Llei 11/1989, de 10 de juliol, de creació de l'Institut Català de la Dones, modificades per la Llei 5/2008, de 24 d'abril, del dret de les dones a eradicar la violència masclista i la Llei 17/2015, del 21 de juliol, d'igualtat efectiva de dones i homes.

- **Observatori de la Igualtat de Gènere (OIG)**⁷⁴

L'any 2017 es va constituir l'Observatori de la Igualtat de Gènere (OIG), un òrgan col·legiat adscrit a l'Institut Català de les Dones i assessor del Govern que té l'objectiu d'incrementar el coneixement sobre la situació de les dones i millorar les polítiques públiques per aconseguir la igualtat efectiva de dones i homes, mitjançant dades, estadístiques i investigacions.

Des de l'any 2019 l'OIG existeix a Catalunya la versió catalana de l'índex d'igualtat de gènere (IIG) calculat per

72 Serveis d'Informació i Atenció a les Dones (SIAD)

73 Institut Català de les Dones (ICD)

74 Observatori de la Igualtat de Gènere (OIG)

l'European Institut on Gender Equality (EIGE) juntament amb l'Idescat. Durant aquest any l'OIG ha estat recollint dades sobre la presència de les dones en càrrecs de presa de decisions a través de petició escrita als organismes pertinents, i completar, d'aquesta manera, la dimensió de "poder" que forma part de les sis dimensions que componen l'IIG (treball, renda, formació, temps, poder i salut).

- **Consell Nacional de les Dones de Catalunya (CNDC)**⁷⁵
Finalment el Consell Nacional de les Dones de Catalunya (CNDC) és l'òrgan col·legiat de participació i consulta de l'Institut Català de les Dones que integra les representacions de les entitats que treballen en programes en favor de la igualtat i la promoció de les dones, així com les diferents entitats de dones del territori català, per a les qüestions vinculades al Pla del Govern en matèria de polítiques de dones en els àmbits polític, social, cultural, econòmic i educatiu.

Bones pràctiques a Catalunya

Protocol de prevenció, detecció i intervenció davant la violència masclista entre l'alumnat

A Catalunya existeix un Protocol de prevenció, detecció, i intervenció davant la violència masclista entre l'alumnat⁷⁶ que pretén promoure la capacitat dels centres educatius a generar canvis culturals i socials necessaris per a l'erradicació de la violència masclista, insistint per tant, en la prevenció des de l'àmbit educatiu.

L'existència d'aquest protocol permet dotar els centres i el professorat d'una eina efectiva de prevenció, detecció i intervenció davant la

violència masclista entre iguals, establint un marc comú d'actuació i afavorint la coordinació dels diferents agents implicats mitjançant un circuit sistematitzat.

La missió d'aquest protocol resideix en la promoció d'actituds, valors i comportaments lliures de violència masclista entre l'alumnat, i el seu objectiu general està orientat a dotar els centres educatius d'eines per prevenir, detectar i intervenir davant la violència masclista entre iguals.

Programa Coeduca't i el Pla de les escoles lliures de violències

Seguint les recomanacions internacionals, la Llei 12/2009 del 10 juliol d'educació, així com el Pla estratègic de polítiques d'igualtat de gènere 2019-2022 la coeducació es presenta com l'acció principal per assolir la igualtat efectiva de dones, homes i persones no binàries i també per a l'erradicació de tota forma de

violència masclista. El departament d'Educació del Govern de la Generalitat de Catalunya, per fer efectiu aquest principi de coeducació, va desplegar al curs 2020/2021 el programa Coeduca't amb la voluntat de preparar les noies i els nois per a la vida afectiva i sexual fonamentada en la igualtat de gènere i els drets

75 Consell Nacional de les Dones de Catalunya (CNDC)

76 Departament d'Educació (2019). Protocol de violència masclista entre l'alumnat (2019).

humans, i col·laborar en la construcció d'un model integral de persona, sense estereotips sexistes.

Més recentment, en compliment de l'Acord GOV/97/2017, de 18 de juliol, pel qual s'aprova el Protocol marc d'actuacions contra el maltractament a infants i adolescents de Catalunya i de la Moció 64/XII de 2019 del Parlament de Catalunya, el mateix Departament va elaborar el Pla de les escoles lliures de violències per combatre totes les formes de violència contra la infància i la adolescència, des de l'àmbit educatiu.

Aquest Pla, capdavanter a Espanya, enfoca la lluita contra les violències a l'escola —al col·legi, a l'institut, al centre educatiu— des de la formació i la prevenció, però també planteja accions concretes per actuar contra una acció violenta, entre altres, indica com cal acompanyar la víctima creant, entre altres coses, la Unitat de Suport a l'Alumnat en Situació de Violència i eines tecnològiques i telemàtiques de denúncia i seguiment dels casos.

8.2. Recursos per als agressors

Els recursos per als agressors són escassos, i més encara per als adolescents agressors. En el context de la resposta penal sí que existeixen recursos d'atenció, reeducació i reintegració associats a les mesures de reforma. No obstant això, quan no hi ha una resposta penal, aquests serveis es tornen encara més escassos. A més, en un context d'escassetat de recursos públics, el focus es posa, com és lògic, en la reparació i protecció de les víctimes, tot i que es requereix una intervenció integral per erradicar la violència.

Per això, totes les persones expertes coincideixen que és en la prevenció on s'ha de posar el focus.

Recursos identificats arreu de l'Estat

Malgrat l'escassetat de recursos específics per a la infància i l'adolescència, tant per a víctimes com per a agressors, sí que podem comptar amb exemples de tot el treball impulsat per les ONG, les persones activistes o les xarxes de suport. Des d'aquest prisma, hem identificat una sèrie de bones pràctiques i exemples de recursos al llarg de tot el territori, que es poden consultar a l'anex d'aquest informe.

9. RECOMANACIONS

L'estratègia de desenvolupament de la Llei orgànica 8/2021, de 4 de juny, de protecció integral de la infància i l'adolescència enfront de la violència (d'ara endavant la Llei 8/2021) suposa un marc únic per incorporar aquestes propostes, i no podem deixar passar aquesta oportunitat política.

Definició i dades

Els adolescents i les adolescents d'entre 13 i 17 anys s'han d'identificar com a col·lectiu específic en els estudis i les enquestes sobre violència de gènere. A Catalunya, concretament, s'hauria de dur a terme una Macroenquesta de prevalença per disposar d'un diagnòstic de la situació de violència contra la infància, per edat, zona i col·lectius. Per fer-ho, serà fonamental implementar el RUVI (Registre Unificat de Violències contra la Infància), antic RUMI, entre tots els departaments que poden recollir dades dels infants, establert en els articles 44 i 56 de la Llei 8/2021, i així mateix present a la normativa catalana.

Estratègia integral

Elaborar una estratègia integral catalana de lluita contra la violència envers els infants que consideri totes les formes de violència i abordi la prevenció, la protecció, la detecció, l'actuació i la restauració dels drets.

Campanyes de prevenció integrals

Per promoure la tolerància zero amb la violència contra la infància, que involucrin nois i noies, que aportin informació sobre els factors de risc i els factors protectors, i que estiguin adaptades a les necessitats i la naturalesa de l'adolescència, tal com contempla el títol III «Sensibilització, prevenció i detecció precoç» de la Llei 8/2021.

Telèfon d'Infància Respon

Adaptar el telèfon d'Infància Respon de la Generalitat de Catalunya a les necessitats dels infants per garantir als nens, nenes i adolescents canals de denúncia i notificació segurs, accessibles i adaptats.

Educació afectivosexual integral

Des d'edats primerenques a les escoles i a la família: amb un enfocament basat en la igualtat i la prevenció de la violència, que generi adolescents preparats per identificar i rebutjar conductes violentes i establir relacions sanes, desplegant **el programa Coeduca't i el Pla de les Escoles lliures de violències** a tot el territori, oferint formació i dotant de recursos els centres educatius perquè puguin posar en marxa aquests programes. És essencial en aquesta educació trencar amb estereotips de gènere i oferir als adolescents nous models i rols que puguin imitar, posant especial èmfasi en l'ensenyament de masculinitats positives i amb estratègies que evitin el rebuig en els nois.

En relació amb la família, s'hauria de posar en marxa un model de formació en criança positiva amb perspectiva de gènere en els cursos de preparació al part, postpart i als programes de salut del Nen Sa perquè pares i cuidadors aprenguin pautes de criança i estratègies educatives sanes i allunyades de la violència, de manera que tinguin eines per gestionar els problemes de comportament dels seus fills i reconèixer les seves necessitats.

Adaptació del sistema judicial a les necessitats de l'adolescència

Cal prioritzar la prova preconstituïda, tal com recull la legislació, impartir formació als agents judicials i evitar el contacte amb l'agressor en tot moment. La llei d'especialització dels jutjats de violència contra la infància, que s'ha d'elaborar i presentar l'any següent de l'aprovació de la Llei 8/2021, ha de tenir en compte totes aquestes qüestions, a més de ser compatible amb el model Barnahus, vigent a Catalunya.

Recursos d'atenció integral

Recursos d'atenció integral, immediata, accessible, inclusiva i adaptada per a les víctimes, atesa la diversitat i les necessitats específiques. Els recursos han d'evitar les barreres identificades, ser accessibles per a tots els adoles-

cents i evitar la victimització secundària. És altament recomanable que incloguin la xarxa familiar en el tractament i la teràpia de grup perquè les adolescents puguin teixir llaços amb iguals i consolidar el desenvolupament de la seva personalitat. A més, aquesta atenció ha de ser integral, posant en el centre l'interès superior de la víctima, tal com estableix la Llei 8/2021 en el seu títol I «Drets dels nens, nenes i adolescents enfront de la violència» i, especialment, l'article 12.

Recursos de reeducació per a agressors

Especialment important per als agressors que no han estat denunciats o la denúncia dels quals no ha generat conseqüències judicials. És essencial donar a aquests adolescents eines per canviar la seva conducta i evitar que repetixin patrons d'agressió en l'edat adulta.

LES RECOMANACIONS INTERNACIONALS SOBRE LA VIOLÈNCIA DE GÈNERE I ELS DRETS DE LA INFÀNCIA I ADOLESCÈNCIA

Tal com hem analitzat, una de les principals consideracions a nivell internacional sobre la violència de gènere dirigides a Espanya és la definició de la mateixa violència que determinaria, a més, l'enfocament de la resposta. En aquest sentit, la mateixa Llei 1/2004 reflecteix la voluntat d'adaptar-se als marcs internacionals i dona una resposta global i

integral (encara que majoritàriament referida a les dones en general). En aquest sentit, continua vigent

la recomanació de la CEDAW (2017) que insta Espanya a revisar la legislació per abordar altres formes d'aquesta violència.⁷⁷ De manera complementària, el Conveni del Consell d'Europa sobre prevenció i lluita contra la violència contra les dones i la violència domèstica (Conveni d'Istanbul),⁷⁸ defineix la

77 Comitè per a l'Eliminació de la Discriminació contra la Dona (2017). Observacions finals sobre els informes periòdics setè i vuitè combinats d'Espanya. Disponible a: <https://bit.ly/3uh7XV6>

78 Conveni del Consell d'Europa sobre prevenció i lluita contra la violència contra les dones i la violència domèstica. Consultat a: <https://bit.ly/3AK5ZiM>

violència contra les dones per raons de gènere com a «tota violència contra una dona perquè és una dona o que afecti les dones de manera desproporcionada».^{79 80 81} A més, els tractats internacionals també demanen a Espanya que tracti qüestions tan rellevants com la formació d'agents clau, com jutges, fiscals o policia; que recopili dades desagregades sobre la violència domèstica i sexual, o que tracti de manera específica les nenes sol·licitants d'asil amb necessitats específiques. Com es veu, des d'una perspectiva més àmplia de la violència de gènere i les seves implicacions.

Per la seva banda, el Comitè dels Drets de l'Infant, en la seva última recomanació a Espanya el 2018 emmarca en múltiples ocasions les recomanacions sobre la protecció dels nens i les nenes contra la violència, tenint en compte especialment la dimensió de gènere i la necessitat d'acabar amb els estereotips de gènere, per exemple, en l'àmbit educatiu.⁸²

A més, en la seva observació general núm. 20 (2016) sobre l'efectivitat dels drets de l'infant durant l'adolescència, reforça i relaciona

estretament la lluita contra aquesta violència a través «d'estratègies que promoguin relacions de gènere i normes socials positives, que facin front a la violència sexual i la violència de gènere, també a les escoles, i que promoguin models de conducta positius, el suport de la família i l'apoderament econòmic de les dones, a fi de superar els obstacles jurídics, polítics, culturals, econòmics i socials que s'interposin en el camí de les nenes».⁸³

Una vegada més, comprovem els diferents matisos que existeixen en unir l'enfocament dels drets de la infància i l'adolescència (especialment, tenint en compte les particularitats d'aquesta etapa vital) i la perspectiva de gènere i la violència. Per això, la unió de tots dos enfocaments en totes les polítiques que afectin nens, nenes i adolescents serà crucial en el desenvolupament de la Llei 8/2021, tal com es recull en el mateix text que estableix com a criteri general el següent: «Incorporació de l'enfocament transversal de la discapacitat al disseny i la implementació de qualsevol mesura relacionada amb la violència sobre la infància i l'adolescència».

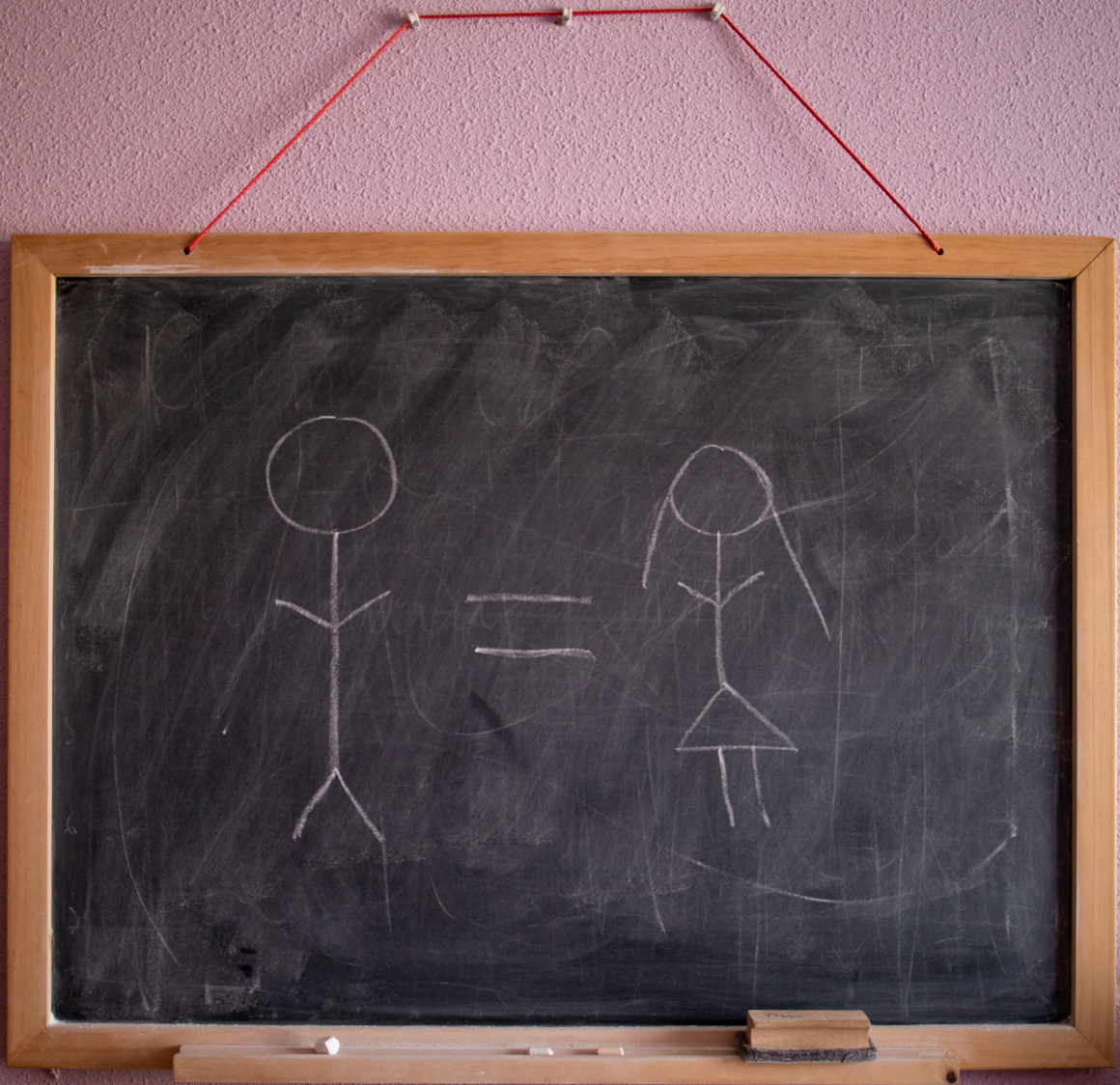
79 Conveni del Consell d'Europa sobre prevenció i lluita contra la violència contra les dones i la violència domèstica (2011). Ratificat per Espanya el 2014. Consultat a: <https://rm.coe.int/1680462543>

80 L'harmonització amb aquestes normes internacionals ha anat avançant a Espanya, reconeixent-se així en el propi Pacte d'Estat, aprovat a Espanya el desembre de 2017, per a l'erradicació de la violència de gènere en totes les seves formes «fins i tot en els casos en què no existeixi amb l'agressor la relació requerida per a l'aplicació de la Llei orgànica 1/2004», encara que la mesura 84 del Pacte d'Estat «posposa la seva atenció i recuperació, limitant-se mentre a un tractament preventiu i estadístic».

81 Informe ombra sobre l'aplicació a Espanya 2015-2018 de la CEDAW (Convenció sobre l'eliminació de totes les formes de discriminació contra la dona) (2019) Disponible a: <https://bit.ly/3CUOCfT>

82 Comitè dels drets de l'Infant (2018) Observacions finals sobre els informes periòdics cinquè i sisè combinats d'Espanya. Disponible a: <https://bit.ly/3zJt3Nk>

83 Observació general núm. 20 (2016) sobre l'efectivitat dels drets de l'infant durant l'adolescència. Secció 69. Consulta a: <https://bit.ly/3kLL21o>

UNIVERSITY OF
ESSEX
Em
Ca
Learn
S
Reading
L
Sp
P5

10. CONCLUSIONS

Malgrat que l'adolescència és un període de vital transcendència en el desenvolupament humà, és una etapa àmpliament desatesa per les polítiques públiques. Precisament la naturalesa «transitòria» d'aquest període, entre la infància i l'edat adulta, així com la rebel·lia i la impulsivitat que caracteritza les persones durant aquests anys, fan que siguin un col·lectiu «difícil» de tractar i generalment ignorat.

Sabem, no obstant això, que per erradicar la xacra de la violència és essencial incorporar els adolescents i les adolescents en les polítiques públiques que atenen la violència de gènere, especialment en la prevenció. És precisament en aquest període quan es conforma més intensament la identitat i, sense una revisió de models i referents, abocarem aquesta part de la població a repetir conductes i patrons violents, apresos des de la primera infància, que els afectaran en la resta de les seves vides.

Tampoc podem no estar al costat seu una vegada que es produeix la violència. Els recursos han d'adaptar-se a les necessitats i realitats de les víctimes i dels agressors: el llenguatge, les estratègies de comunicació i les mateixes intervencions han d'adaptar-se a les particularitats —i dificultats— d'aquest període i a les característiques específiques d'aquest tipus de violència.

Treballar amb adolescents no és senzill. En un període en el qual les persones adultes poden deixar de ser referents perquè s'han substituït pel grup d'iguals, marcat a més pel qüestionament de l'autoritat i la influència dels mitjans de comunicació i les xarxes socials, i intervenir no és senzill. Tanmateix, encara que creguin que poden amb tot, que saben més que ningú i que es valen perfectament per si mateixos, és el deure del conjunt de la societat cuidar-los, protegir-los i garantir-ne el benestar. Encara que no sempre sigui tan fàcil o reconfortant com desitjaríem, ells i elles ens necessiten.

ANNEX

ANNEX. RECURSOS IDENTIFICATS

A continuació, es reflecteixen una sèrie de bones pràctiques identificades en la recerca, tant en l'àmbit de prevenció de la violència com de l'atenció.

Recursos de prevenció de la violència de gènere

La Psicowoman

educació afectivosexual dirigida a joves i adolescents. Gran part dels seus recursos poden trobar-se al seu canal de Youtube.

Disponible a: <https://bit.ly/3AKyXPf>

No solo duelen los golpes

monòleg de l'activista Pamela Palenciano dirigit a noies i nois adolescents.

Disponible a: <https://bit.ly/3AOawk5>

Taller «Esto no es amor»

de l'activista i educadora social Marina Marroquí.

Disponible a: <https://bit.ly/3CJVtZa>

Campanya #Notepierdas

Sin libertad no hay amor: dirigida a població adolescent. Instituto Andaluz de la Juventud.

Disponible a: <https://bit.ly/3udCQKp>

Conte

Conte per a la sensibilització, prevenció i tractament de la violència de gènere en menors. Ajuntament de Pozuelo de Alarcón.

Disponible a: <https://bit.ly/3o5XriG>

Programa Youtubers por la Igualdad

Diputació de Granada.

Disponible a: <https://bit.ly/3zFDGQZ>

Programa Beldur Barik

programa en marxa des del 2009 al País Basc, actualment coordinat per Emakunde i que compta amb la participació de diferents ajuntaments i el suport de centres universitaris. Organitza activitats dirigides a adolescents i joves en el marc de la lluita contra la violència masclista i els estereotips de gènere entorn del 25 de novembre, inclosos **grups d'autodefensa feminista**.

Disponible a: <https://bit.ly/3zO0bmS>

Campanya «El control es tuyo, que no te controlen»

programa elaborat per l'Agència Espanyola de Protecció de Dades, els ministeris d'Educació i Formació Professional i Igualtat i dirigit a adolescents per prevenir-los sobre l'assetjament i la violència de gènere digital.

Disponible a: <https://bit.ly/3kLPrRY>

Bona Pràctica:

Els punts violeta

Respecte de la violència sexual, encara que no sigui específic de la violència de gènere en la parella i l'exparella, una bona pràctica assenyalada durant les entrevistes són els punts violeta, implementats en gairebé tots els municipis de la Comunitat de Madrid en moments puntuals de festes, fires o balls d'estiu. Es tracta de persones que munten iniciatives per prevenir la violència sexual —fins i tot d'entitat menor, com una floreta, tocaments o qualsevol tipus d'agressió sexual—, i també perquè les noies puguin acudir-hi en cas que sigui necessari com a recurs de primera acollida. No són part dels serveis socials, però és una bona pràctica que s'està instaurant a poc a poc i que té bons resultats, sobretot per als adolescents, i que actua com una bona mesura de prevenció i comprensió de l'amplitud de les violències. La iniciativa va ser llançada per iniciatives de les ONG, professionals i feministes per informar sobre què és la violència sexual, fins i tot sense arribar als extrems de la violació.

Recursos para la formación de nuevas masculinidades

Espacio H

programa educatiu innovador creat per ONG llatinoamericanes que crea espais de reflexió per a homes joves per qüestionar les normes de la masculinitat hegemònica. Fomenta accions de promoció de la igualtat de gènere i de la paternitat responsable, i promou la prevenció de la violència, de l'ús de drogues i de la disseminació de la sida.⁸⁴

MAP (Men as Partners)

dissenyat per l'ONG EngenderHealth, amb seu a Nova York, aquest programa té l'objectiu de promoure la implicació dels homes en la salut reproductiva i el foment de la igualtat.⁸⁵

Hombres por la igualdad

creat el 1999, és la primera experiència institucional a Espanya focalitzada en els homes amb l'objectiu de lluitar per la igualtat de gènere. Promou activitats de prevenció en l'àmbit comunitari i educatiu, recerques, i ha dissenyat material didàctic creatiu; per exemple, un mòdul d'activitats molt original, «Terra Equalitis, passejant pel territori de la igualtat», que es desenvolupa a partir de sis territoris centrats en els «mandats socials de la masculinitat hegemònica», inspirat en el Senyor dels Anells.⁸⁶

84 Bonino, L., para Ministerio de igualdad – Delegación del Gobierno para la Violencia de Género, (2008). Hombres y violencia de género. Más allá de los maltratadores y de los factores de riesgo.

85 Ibídem.

86 Ibídem.

Men can stop rape

el Programa, conegut internacionalment per les seves sigles MCSR, es va crear als EUA, pel grup profeminista Men Against Rape, fundat el 1987. És un dels pocs programes en el món que prioritza el treball de prevenció contra la violència sexual masculina. La seva estratègia de treball es desenvolupa a través de la seva campanya «La meva força no és per danyar», que inclou programes anuals de prevenció en l'àmbit educatiu i dissenys multimèdia originals, tenint molt en compte la diversitat ètnica i cultural.⁸⁷

Gizonduz «La igualdad te hace más hombre»

Primer programa destinat a promoure la igualtat en els homes que es crea en una comunitat autònoma. Llançat pel País Basc el desembre del 2007 per promoure la conscienciació, participació i implicació dels homes a favor de la igualtat de sexes.⁸⁸

87 Ibídem.

88 Ibídem.

89 Bonino, L., para Ministerio de igualdad – Delegación del Gobierno para la Violencia de Género, (2008). Hombres y violencia de género. Más allá de los maltratadores y de los factores de riesgo.

90 Ibídem.

White Ribbon campaign

(Campanya Llaç Blanc) creada després de la massacre de Montreal el 1991. A Espanya, la primera vegada que es va fer present va ser en el projecte Mercuri (Astúries, 2000). Es focalitza en «missatges d'homes que es dirigeixen a homes des de la complicitat del món masculí, perquè el qüestionament de la violència contra les dones es realitzi des del mateix grup de referència».⁸⁹

Xarxa internacional Menengage

és una aliança internacional d'organitzacions no governamentals i agències de cooperació internacional, creada el 2007 amb l'objectiu d'involucrar els homes joves en la reducció de la desigualtat de gènere en països en desenvolupament.⁹⁰

Bones pràctiques en atenció a les víctimes

Programa Mira

Programa d'atenció psicosocial (comunitat de Madrid) per reparar el mal emocional arran de la violència de gènere.⁹¹

Servei d'Atenció a Víctimes – SAVA

De la Comunitat d'Andalusia, és una iniciativa de caràcter públic, universal i gratuït que ofereix assistència jurídica, psicològica i social a les víctimes i supervivents de la violència de gènere que es trobin en un procediment.⁹²

Conselleria d'Igualtat, Salut i Polítiques Socials, a través de la Direcció General de Persones Grans, Infància i Famílies i la Delegació Territorial de Còrdova

Programa d'intervenció amb menors víctimes de violència o maltractament familiar, a través de la intervenció social (en l'àmbit individual, familiar o grupal) i amb un enfocament multidisciplinari, amb menors víctimes i supervivents, directament o indirectament, del maltractament familiar. La gestió s'efectua a l'Asociación de Mujeres Profesionales Encuentr@cuerdos, de Còrdova.

91 Dirección General de Igualdad – Consejería de Políticas sociales, familias, igualdad y natalidad, (2020). Estrategia madrileña contra la violencia de género 2016-2021 – Ejercicio 2019.

92 Consejería de Igualdad y Políticas sociales Andalucía, (2015). Informe anual en materia de violencia de género en la Comunidad Autónoma de Andalucía.

Model d'intervenció Barnahus

Eneix a Islàndia) implementat a Tarragona des de finals de l'any passat (2020): es basa en la idea d'integrar tots els serveis per a la infància víctima i supervivent de la violència (en particular, sexual) i les seves famílies, per evitar revictimitzacions. Aquest model planteja que «tots els professionals que intervenen en un cas d'abús sexual infantil, com ara treballadors socials, psicòlegs, metges, policies i jutges, es coordinin, rebin formació especialitzada i es desplacin fins a aquests espais d'entorn amigable per a nenes, nens i adolescents».⁹³

Es tracta de cases o edificis situats en zones residencials, allunyades de comissaries, hospitals o dependències judicials i amb una adreça desconeguda per protegir els menors tant de la revictimització i l'estigma com dels abusadors.

Grups d'autosuport

La creació espontània de grups d'autosuport entre noies, solidàries entre elles, víctimes i supervivents del mateix agressor. A vegades, les noies han estat capaces de verbalitzar la seva situació i fins i tot han arribat a contactar amb «antigues víctimes» del noi per incloure-les.

93 Oliveres, V (2018) El modelo «Barnahus»: una casa para atender en un solo espacio a los menores víctima de abusos sexuales. Disponible a: <https://bit.ly/3ERtA3z>

Programa d'atenció psicològica a dones de 13 a 18 anys, víctimes i supervivents de violència de gènere (Comunitat d'Andalusia)

experiència innovadora promoguda per l'Institut Andaluz de la Mujer el 2012, a través de l'Asociación de Estudios Sociales por la Igualdad de la Mujer (AESIM) als centres provincials de la dona. S'ofereixen serveis d'atenció psicològica individual o col·lectiva.

Bones pràctiques d'atenció als agressors

Programa d'atenció psicològica i social per a homes que exerceixen violència de gènere (Màlaga)

Per l'Asociación de Hombres por la Igualdad de Género (AHIGE), gràcies també a la subvenció de la Delegació Territorial de Màlaga.⁹⁴

Iniciativa MATICES (Comunitat de Madrid)

Amb fons IRPF, treballen l'abordatge de la violència de gènere amb els agressors (casos de violència sexual).

Fundación Luz Casanova

treballa amb nois adolescents i nois agressors en igualtat de gènere i noves masculinitats (Comunitat de Madrid).

⁹⁴ Consejería de Igualdad y Políticas sociales Andalucía, (2015). Informe anual en materia de violencia de género en la Comunidad Autónoma de Andalucía.

BIBLIOGRAFÍA

ALONSO, C.; CACHO SÁEZ, R.; GONZÁLEZ RAMOS, I.; HERRERA ÁLVAREZ, E.; RAMÍREZ GARCÍA J. (2016). Guía de buen trato y prevención de la violencia de género. Protocolo de actuación en el ámbito educativo. Andalucía: Junta de Andalucía. Disponible a: <http://www.juntadeandalucia.es/educacion/webportal/abaco-portal/content/f2243473-a7e7-417a-b9ca-ab73b70248fa>.

ASOCIACIÓN DE MUJERES JURISTAS THEMIS (2020). Consideraciones y propuestas de la asociación de mujeres juristas Themis a las enmiendas al articulado del proyecto de ley orgánica de protección integral a la infancia y la adolescencia frente a la violencia BOE Ley 5/2008, de 24 de abril, del derecho de las mujeres a erradicar la violencia machista. Disponible a: <https://www.boe.es/buscar/pdf/2008/BOE-A-2008-9294-consolidado.pdf>.

«BOCG. Proyecto de Ley Orgánica de protección integral a la infancia y la adolescencia frente a la violencia». Disponible a: https://www.congreso.es/public_oficiales/L14/CONG/BOCG/A/BOCG-14-A-22-1.PDF.

«BOCM. Ley 3/2018, de 22 de junio, de modificación de la Ley 5/2005, de 20 de diciembre, Integral contra la Violencia de Género de la Comunidad de Madrid». Disponible a: http://www.bocm.es/boletin/CM_Orden_BOCM/2018/06/28/BOCM-20180628-1.PDF.

«BOE. Ley 7/2018, de 30 de julio, por la que se modifica la Ley 13/2007, de 26 de noviembre, de medidas de prevención y protección integral contra la violencia de género». Disponible a: <https://www.boe.es/eli/es-an/l/2018/07/30/7>.

«BOE. Ley 7/2012, de 23 de noviembre, integral contra la violencia sobre la mujer en el ámbito de la Comunidad Valenciana». Disponible a: <https://www.boe.es/buscar/pdf/2012/BOE-A-2012-14978-consolidado.pdf>.

«BOE. Ley 4/2005, de 18 de febrero, para la Igualdad de Mujeres y Hombres». Disponible a: <https://www.boe.es/buscar/pdf/2011/BOE-A-2011-17779-consolidado.pdf>.

BONINO, L. (2004). «Los Micromachismos». A: La Cibeles, núm. 2. Ayuntamiento de Madrid. Disponible a: <https://www.mpdl.org/sites/default/files/micromachismos.pdf>.

BONINO, L. (2017). Micromachismos, 25 años después. Algunas reflexiones. Disponible a: <https://www.pikaramagazine.com/2017/09/micromachismos-25-anos-des-pues-algunas-reflexiones/>.

BONINO, L. (2008). Hombres y violencia de género. Más allá de los maltratadores y de los factores de riesgo. Madrid: Ministerio de igualdad - Delegación del gobierno para la violencia de género.

CABRERA MERCADO, R.; CARAZO LIÉBANO, M. J. (2010). Análisis de la legislación autonómica sobre violencia de género. Madrid: Ministerio de Igualdad.

CANTERA, I.; ESTÉBANEZ, I.; VÁQUEZ, N. (2004). Violencia contra las mujeres jóvenes: la violencia psicológica en las relaciones de noviazgo. Vitoria-Gasteiz: Emakunde. Disponible a: <http://minoviomecontrola.com/ianire-estebanez/Resumen-violencia-contra-mujeres-jovenes-noviazgo.pdf>.

CEDAW (2019). Informe sombra sobre la aplicación en España 2015-2018 de la cedaw (convención sobre la eliminación de todas las formas de discriminación contra la mujer). Disponible a: <https://cedawsombraesp.files.wordpress.com/2019/05/190513-informe-cedaw-sombra.pdf>.

CENTRO REINA SOFÍA SOBRE ADOLESCENCIA Y JUVENTUD DE LA FAD. (2021) Barómetro juventud y género 2021. Identidades, representaciones y experiencias en una realidad social compleja. Disponible en: <https://www.adolescenciayjuventud.org/publicacion/barometro-juventud-genero-2021/>

COLECTIVO IOE (2011). Actitudes de la población ante la violencia de género en España. Madrid: Centro de publicaciones del Ministerio de Sanidad, Política Social e Igualdad.

COMITÉ PARA LA ELIMINACIÓN DE LA DISCRIMINACIÓN CONTRA LA MUJER (2017). Observaciones finales sobre los informes periódicos séptimo y octavo combinados de España. Disponible a: <https://www.idhc.org/img/butlletins/files/CEDAW2017.pdf>

COMMITTEE ON THE RIGHTS OF THE CHILD (2016). General comment No. 20 on the implementation of the rights of the child during adolescence. Disponible a: <https://www.refworld.org/docid/589dad3d4.html>.

CONFERENCIA SECTORIAL DE IGUALDAD DE 22 DE ABRIL DE 2015 (2015). Actuaciones de las Comunidades Autónomas en cumplimiento de la Ley Orgánica 1/2004, de 28 de diciembre, de medidas de protección integral contra la violencia de género.

CONGRESO DE LOS DIPUTADOS (2020). Proyecto de Ley Orgánica de protección integral a la infancia y la adolescencia frente a la violencia.

CONSEJERÍA DE IGUALDAD DEL CABILDO DE GRAN CANARIA (2017). Masculinidades. Materiales para la formación y el debate. Disponible a: <https://cabildo.grancanaria.com/documents/6306648/0/Libro+MASCULINIDADES2/ae5ff436-4852-4093-ab9b-13af1570b658>.

CONSEJERÍA DE IGUALDAD Y POLÍTICAS SOCIALES DE ANDALUCÍA (2015). Informe anual en materia de violencia de género en la Comunidad Autónoma de Andalucía. Sevilla: Junta de Andalucía, Consejería de Igualdad y Políticas Sociales. Disponible a: https://www.juntadeandalucia.es/export/drupaljda/Informe_anual_en_materia_de_violencia_de_g%C3%A9nero_en_la_Comunidad_Aut%C3%B3noma_de_Andaluc%C3%A9Da_2015.pdf.

CONSEJERIA DE FAMILIA, JUVENTUD Y POLÍTICA SOCIAL (2020). Estrategia madrileña contra la violencia de género 2016-2021 - Ejercicio 2019. Madrid: Comunidad de Madrid. Disponible a: https://www.comunidad.madrid/transparencia/sites/default/files/plan/document/559_301_libro_estrategia_web_0.pdf.

CONSEJO ECONÓMICO Y SOCIAL DE ESPAÑA (2019). Dictamen 1 2019 - Sesión ordinaria del pleno 20 de febrero de 2019 sobre el Anteproyecto de Ley Orgánica de Protección integral a la infancia y la adolescencia frente a la violencia.

CONSEJO GENERAL DEL PODER JUDICIAL - OBSERVATORIO CONTRA LA VIOLENCIA DOMÉSTICA Y DE GÉNERO (2020). Informe Trimestral sobre violencia de género (3 T 2020).

«Convención sobre la eliminación de todas las formas de discriminación contra la mujer». Disponible a: <https://www.ohchr.org/sp/professionalinterest/pages/cedaw.aspx>

«Convenio del Consejo de Europa sobre prevención y lucha contra la violencia contra la mujer y la violencia doméstica (Convenio de Estambul) (2020). Recomendaciones sobre la implementación en España del Convenio del Consejo de Europa sobre prevención y lucha contra la violencia contra la mujer y la violencia doméstica». Disponible a: <https://violenciagenero.igualdad.gob.es/marcoInternacional/informesGREVIO/docs/RecomendacionesEspanaConvenioEstambul.pdf>

«Convenio del Consejo de Europa sobre prevención y lucha contra la violencia contra las mujeres y la violencia doméstica» (2011). Disponible a: <https://rm.coe.int/1680462543>.

DELEGACIÓN DEL GOBIERNO PARA LA VIOLENCIA DE GÉNERO (2020). Guía de actuación para mujeres que estén sufriendo violencia de género en situación de permanencia domiciliar derivada del estado de alarma por COVID 19. Madrid: Ministerio de Sanidad, Servicios Sociales e Igualdad - Centro de Publicaciones. Disponible a: <https://violenciagenero.igualdad.gob.es/informacionUtil/covid19/GuiaVictimasVGCovid19.pdf>.

DELEGACIÓN DEL GOBIERNO CONTRA LA VIOLENCIA DE GÉNERO (2020). Menores víctimas en casos de violencia de género contra su madre en España. Datos provisionales. Madrid: Ministerio de Sanidad, Servicios Sociales e Igualdad - Centro de Publicaciones.

DELEGACIÓN DEL GOBIERNO CONTRA LA VIOLENCIA DE GÉNERO (2018) La violencia de género en datos: especial atención a los estudios relativos a la violencia de género entre los jóvenes y adolescentes. Madrid: Ministerio de Sanidad, Servicios Sociales e Igualdad - Centro de Publicaciones. Disponible a: <https://www.educacionyfp.gob.es/dam/jcr:bad545ab-90d4-4e6d-ac55-84c50e867fe4/estadistica2018.pdf>.

DELEGACIÓN DEL GOBIERNO CONTRA LA VIOLENCIA DE GÉNERO (2019). Guía del sistema de acción y coordinación en casos de violencia de género en España. Madrid: Ministerio de Igualdad - Secretaría de Estado de Igualdad. Disponible a: <https://violenciagenero.igualdad.gob.es/informacionUtil/guia/home.htm>.

DELEGACIÓN DEL GOBIERNO CONTRA LA VIOLENCIA DE GÉNERO (2018) Principales datos sobre violencia de género. Madrid: Ministerio de Sanidad, Servicios Sociales e Igualdad - Centro de Publicaciones.

DELEGACIÓN DEL GOBIERNO CONTRA LA VIOLENCIA DE GÉNERO (2018). XII Informe Anual del Observatorio Estatal de Violencia sobre la Mujer 2018. Madrid: Ministerio de Sanidad, Servicios Sociales e Igualdad - Centro de Publicaciones. Disponible a: https://violenciagenero.igualdad.gob.es/violenciaEnCifras/observatorio/informesAnuales/informes/XII_Informe2018_Capitulos.htm.

DELEGACIÓN DEL GOBIERNO CONTRA LA VIOLENCIA DE GÉNERO (2017). Principales datos sobre violencia de género. Madrid: Ministerio de Sanidad, Servicios Sociales e Igualdad - Centro de Publicaciones.

DELEGACIÓN DEL GOBIERNO CONTRA LA VIOLENCIA DE GÉNERO (2015). Percepción social de la violencia sexual. Madrid: Ministerio de la Presidencia, Relaciones con las Cortes e Igualdad. Disponible a: https://violenciagenero.igualdad.gob.es/violenciaEnCifras/estudios/coleccion/es/estudio/Libro25_Violencia_Sexual.htm.

DELEGACIÓN DEL GOBIERNO CONTRA LA VIOLENCIA DE GÉNERO (2014) Percepción Social de la violencia de Género. Madrid: Ministerio de Sanidad, Servicios Sociales e Igualdad - Centro de Publicaciones. Disponible a: <https://violenciagenero.igualdad.gob.es/violenciaEnCifras/estudios/coleccion/es/estudio/percepcion2014.htm>.

DELEGACIÓN DEL GOBIERNO CONTRA LA VIOLENCIA DE GÉNERO (2014). El ciberacoso como forma de ejercer la violencia de género en la juventud: un riesgo en la sociedad de la información y del conocimiento. Madrid: Ministerio de Sanidad, Servicios Sociales e Igualdad - Centro de Publicaciones. Disponible a: https://violenciagenero.igualdad.gob.es/violenciaEnCifras/estudios/coleccion/es/pdf/Libro_18_Ciberacoso.pdf.

DELEGACIÓN DEL GOBIERNO CONTRA LA VIOLENCIA DE GÉNERO (2013). La evolución de la adolescencia sobre la igualdad y la prevención de la violencia de género. Madrid: Ministerio de Sanidad, Servicios Sociales e Igualdad - Centro de Publicaciones. Disponible a: http://xuventude.xunta.es/uploads/docs/Observatorio/La_evolucion_de_la_adolescencia_espaola_sobre_la_igualdad_y_la_prevenicin_de_la_violencia_de_gnero.pdf

DELEGACIÓN ESPECIAL DEL GOBIERNO CONTRA LA VIOLENCIA SOBRE LA MUJER (2007). Procesos y realidades de las mujeres con discapacidad a causa de la violencia de género. Madrid: Ministerio de Sanidad, Servicios Sociales e Igualdad - Centro de Publicaciones. Disponible a: https://violenciagenero.igualdad.gob.es/violenciaEnCifras/observatorio/gruposTrabajo/docs/Mujeres_discapacidadVG.pdf.

Delegación Especial del Gobierno contra la Violencia sobre la Mujer (Ministerio de Trabajo y Asuntos Sociales) (2007) Procesos y realidades de las mujeres con discapacidad a causa de la violencia de género.

DEPARTAMENT D'EDUCACIÓ (2019). Protocol de violència masclista entre l'alumnat. <http://xtec.gencat.cat/web/.content/centres/projeducatiu/convivencia/protocols/violencia-masclista/documents/01-justificacio-i-objectius.pdf>

DEPARTAMENT D'EDUCACIÓ. DIRECCIÓ GENERAL DE CURRÍCULUM I PERSONALITZACIÓ (2021). Les escoles lliures de violències. <https://educacio.gencat.cat/web/.content/home/departament/publicacions/monografies/escoles-lliures-violencies/escoles-lliures-violencies.pdf>

DEPARTAMENT D'INTERIOR, GENERALITAT DE CATALUNYA (2017). Enquesta de convivència escolar i seguretat a Catalunya 2016-2017. https://interior.gencat.cat/web/.content/home/010_el_departament/publicacions/seguretat/estudis_i_enquestes/estudis_de_convivencia_escolar/ECESC_2016_2017/Presentacio_ECESC2016-17.-Web.pdf

DEPARTAMENT D'INTERIOR (2020). Dades d'atenció policial. Dades sobre violència masclista – dones https://interior.gencat.cat/web/.content/home/030_arees_dactuacio/seguretat/violencia_masclista_i_domestica/estadistica_sobre_violencia_masclista_i_domestica/dades_violencia_masclista_dones/any_2020/Dades-VM_2020.pdf

DÍAZ-AGUADO, M. J. (2016). «La prevenció de la violència de gènere entre adolescents». A: Educació social. Revista d'intervenció socioeducativa, núm. 63, p. 11-30. Disponible a: <https://www.raco.cat/index.php/EducacioSocial/article/view/312747>.

DÍAZ-AGUADO, M. J. (2003). «Adolescencia, sexismo y violencia de género en Papeles del Psicólogo». A: Papeles del psicólogo, vol. 23, núm. 84. Disponible a: <http://www.papelesdelpsicologo.es/contenido?num=1084>.

DÍAZ-AGUADO, M. J [et al.] (2021). La situación de la violencia contra las mujeres en la adolescencia en España. Madrid: Ministerio de Sanidad, Servicios Sociales e Igualdad - Centro de Publicaciones. Disponible a: https://violenciagenero.igualdad.gob.es/violenciaEnCifras/estudios/investigaciones/2021/pdfs/Estudio_ViolenciaEnLaAdolescencia.pdf.

DÍAZ-AGUADO, M. J.; MARTÍNEZ ARIAS, R.; MARTÍN BABARRO, J. (2020) Menores y violencia de género. Madrid: Ministerio de Sanidad, Servicios Sociales e Igualdad - Centro de Publicaciones.

DURÁN, C., GINER BOU; M. A. (2017). Pillada por ti. Madrid: Ministerio de Sanidad, Servicios Sociales e Igualdad.

«El avance de las mujeres hacia la igualdad se estanca» (octubre 2020). A: Noticias ONU. ONU. Disponible a: <https://news.un.org/es/story/2020/10/1482722>.

ESTÉBANEZ, I. (2013). «Las nuevas tecnologías como arma de control». Ponència a les Trobades Internacionals sobre l'impacte dels diversos fonamentalismes religiosos, polítics, econòmics i culturals en l'exercici dels drets sexuals i reproductius. San Sebastià, novembre de 2013. Disponible a: <http://minoviomecontrola.com/wp-content/uploads/2012/10/Sexismo-y-violencia-machista-en-la-juventud.-Las-nuevas-tecnolog%C3%A4-Das-como-arma-de-control.pdf>.

ESTÉBANEZ, I. (2013). «Violencias de género en un mundo digital». A: Revista JOVENT, revista juvenil alternativa. Disponible a: <https://revistajovent.cat/2013/11/25/violencias-de-genero-en-un-mundo-digital/>.

ESTÉBANEZ, I. (2018). La ciberviolencia hacia las adolescentes en las redes sociales. Sevilla: Instituto Andaluz de la Mujer; Consejería de Igualdad y Políticas sociales de Andalucía. Disponible a: <https://www.juntadeandalucia.es/export/drupaljda/guia-ciberviolencia-adolescentes.pdf>.

ESTÉBANEZ, I.; VÁZQUEZ, N. (2016). Manual para prevenir la violencia de género en los centros escolares. Vitoria-Gasteiz: Gobierno Vasco - Departamento de Educación, Política Lingüística y cultura.

EUROPEAN INSTITUTE FOR GENDER EQUALITY (2020). Gender Equality Index 2020 country factsheets. Disponible a: <https://eige.europa.eu/areas/gender-equality-index-2020-country-factsheets>.

FERNÁNDEZ MONTAÑO, P.; ESTEBAN RAMIRO, B. (2017). Violencias de género en redes sociales: aproximación al fenómeno desde el discurso de la población joven castellano-manchega. Universidad de Castilla – La Mancha.

FGE (2020). Memoria de la FGE 2020. Capítulo III. Fiscales coordinadores y delegados para materias específicas - 1. Violencia de género y doméstica. Madrid: Gobierno de España. Disponible a: https://www.fiscal.es/memorias/memoria2020/FISCALIA_SITE/capitulo_III/cap_III_1_1.html.

FINKELHOR, D. (2007). «Developmental victimology. The comprehensive study of childhood victimizations». A: DAVIS,

R. C., LUIGIRIO, A. J.; HERMAN, S. (ed.). Victims of crime, p9-34. Ousand Oaks, CA: Sage Publications.

FUNDACIÓN ANAR (2019). Presentación del estudio: evolución de la violencia a la infancia y adolescencia en España según las víctimas (2009-2016). Madrid: Fundación Anar. Disponible a: https://www.anar.org/wp-content/uploads/2018/06/Estudio_Evoluci%C3%B3n-de-la-Violencia-a-la-Infancia-en-Espa%C3%B1a-seg%C3%B1-las-V%C3%A4ctimas.pdf.

FUNDACIÓN IGUAL A IGUAL (2019). Estudio sobre el tiempo que tardan las mujeres víctimas de violencia de género en verbalizar su situación. Madrid: Ministerio de Sanidad, Servicios Sociales e Igualdad - Centro de Publicaciones. Disponible a: https://violenciagenero.igualdad.gob.es/violenciaEnCifras/estudios/investigaciones/2019/estudio/Tiempo_Tardan_Verbalizar_Situacion.htm.

GALTUNG, J. (1969). «Violence, Peace and Peace Research». A: Journal of Peace Research, vol. 3, núm. 6. Disponible a: <https://www.jstor.org/stable/422690?seq=1>

GARCÍA DOMÍNGUEZ, A. (2010). La influencia de la cultura machista en la violencia de género, en Manual de lucha contra la violencia de género. Disponible a: https://www.elpuertodesantamaria.es/pub/igualdad/ago12/cultura_machista.pdf.

GOBIERNO DE ESPAÑA (2020). Memoria de la FGE 2020. Capítulo III. Fiscales coordinadores y delegados para materias específicas - 1. Violencia de género y doméstica. Madrid: Gobierno de España. Disponible a: https://www.fiscal.es/memorias/memoria2020/FISCALIA_SITE/capitulo_III/cap_III_1_1.html.

GOBIERNO DE ESPAÑA. PRESIDENCIA DEL GOBIERNO (2020). Cumpliendo. Informe de rendición de cuentas del Gobierno de España. Madrid: Gobierno de España. Disponible a: https://www.lamoncloa.gob.es/presidente/actividades/Documents/2020/1Cumpliendo_Dic20_Informe.pdf.

GRUPO DE TRABAJO DE LA ASOCIACIÓN DE MUJERES JUEZAS DE ESPAÑA (AMJE) (2020). Propuestas de enmiendas al proyecto de Ley orgánica de protección integral a la infancia y la adolescencia frente a la violencia.

HERNÁNDEZ OLIVER, B.; Doménech, I. (2017) «Violencia de género y jóvenes: incomprensible pero real». A: Revista Metamorfosis: Revista del Centro Reina Sofía sobre Adolescencia y Juventud, núm. 6, pág. 48-61. Disponible a: <https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=6163190>.

HERRANZ BELLIDO, J. (2013). Violencia de Género en Población Adolescente. Guía de Orientación para la Familia. Alacant: Diputació d'Alacant. Disponible a: <https://rua.ua.es/dspace/bitstream/10045/61450/1/111860975.pdf>.

HERRERA, C. (2018). Mujeres que ya no sufren por amor. Madrid: Editorial Catarata.

INE (2020). Estadística de Violencia Doméstica y Violencia de Género (EVDVG) Año 2019. Disponible a: https://www.ine.es/prensa/evdvg_2019.pdf.

INFOPOLIS 2000 (2012). Evaluación de los protocolos locales para la atención a las mujeres víctimas de maltrato doméstico y agresiones sexuales. Vitoria-Gasteiz: Emakunde - Instituto Vasco de la Mujer.

INSTITUTO ANDALUZ DE LA MUJER (2020). Violencia de género: cómo afecta a la salud de las mujeres. Sevilla: Instituto Andaluz de la Mujer, Consejería para la Igualdad y Bienestar Social de la Junta de Andalucía. Disponible a: https://violenciagenero.org/sites/default/files/02_violencia-genero.pdf.

INSTITUTO ANDALUZ DE LA MUJER (2016). El novio de mi hija la maltrata ¿Qué podemos hacer? Guía para madres y padres con hijas adolescentes que sufren violencia de género. Sevilla: Instituto Andaluz de la Mujer, Consejería para la Igualdad y Bienestar Social de la Junta de Andalucía. Disponible a: https://www.juntadeandalucia.es/export/drupaljda/el_novio_de_mi_hija_la_maltrata.pdf.

INSTITUT CATALÀ DE LES DONES (2020). L'impacte de gènere de la Covid-19 en dades. https://dones.gencat.cat/ca/ambits/centre_documentacio/publicacions/dossiers_estadistics_OIG/

INSTITUT CATALÀ DE LES DONES (2021). Dades sobre la Línia 900 900 120. Dades per territori de les dones que truquen en situació de violències masclistes <https://dones.gencat.cat/ca/ambits/Observatori-de-la-Igualtat-de-Genere/violencies-masclistes/dades-sobre-la-linia-900-900-120/>

INSTITUT CATALÀ DE LES DONES (2021). Serveis i Oficines d'informació i atenció a les dones. Microsoft Power BI

INSTITUT CATALÀ DE LES DONES. OBSERVATORI DE LA IGUALTAT DE GÈNERE (2020). Dades sobre femicidis a Catalunya. Microsoft Power BI

INSTITUT CATALÀ DE LES DONES. OBSERVATORI D'IGUALTAT DE GÈNERE (2020). Dossier estadístic "Violències Masclistes 2020". <https://dones.gencat.cat/ca/ambits/Observatori-de-la-Igualtat-de-Genere/dossiers-estadistics/>

INSTITUTO MAX WEBER (2019). La violencia de género en los jóvenes. Una visión general de la violencia de género aplicada a los jóvenes en España. Madrid: Instituto de la Juventud. Disponible a: http://www.injuve.es/sites/default/files/adjuntos/2019/07/estudio_violencia_web_injuve.pdf.

KAPLÚN, D.; ROLDÁN GUTIÉRREZ, M. P. (2020). La presencia de modelos tóxicos de sexualidad en la adolescencia. Instituto de la Mujer Castilla La Mancha.

«Ley Orgánica 1/2004, de 28 de diciembre, de Medidas de Protección Integral contra la Violencia de Género» (diciembre 2004).

«Ley Orgánica 1/2004, de 28 de diciembre, de Medidas de Protección Integral contra la Violencia de Género» (diciembre 2004). Disponible a: https://violenciagenero.igualdad.gob.es/definicion/pdf/LEY_ORGANICA_1_2004contraviolencia.pdf.

«Ley 19/2020, del 30 de diciembre, de igualdad de trato y no discriminación» (diciembre 2020). Disponible a: <https://www.parlament.cat/web/activitat-parlamentaria/lleis/index.html>.

LINARES BAHILLO, E. (2019). El iceberg digital Machista: Análisis, prevención e intervención de las realidades machistas digitales que se reproducen entre la adolescencia en la CAE. Vitoria-Gasteiz: Emakunde – Instituto Vasco de la Mujer.

LLOPIS GIMÉNEZ, C.; RODRIGUEZ GARCÍA, I.; MARTÍN DURAN M. (2019). «Repercusión de la exposición a la violencia de género en menores y adolescentes». A: Boletín Galego de Medicina Legal e Forense, núm. 25.

MERINO VERDUGO, E. (2018). Sexismo, amor romántico y violencia de género en la adolescencia. Madrid: Universidad Complutense de Madrid [tesis doctoral]. Disponible a: https://violenciagenero.igualdad.gob.es/violenciaEnCifras/estudios/Tesis/pdfs/Tesis_4_Sexismo_AmorR.pdf

MINISTERIO DE JUSTICIA (2020) Plan de mejora para las Unidades de Valoración Forense Integral del Ministerio de Justicia (2020-2021). Madrid: Ministerio de Justicia. Disponible a: <https://www.mjusticia.gob.es/es/ElMinisterio/OrganismosMinisterio/Documents/Plan%20de%20mejora%20para%20las%20UVFI%20del%20Ministerio%20de%20Justicia%202020-2021.pdf>

MINISTERIO DE RELACIONES CON LAS CORTES E IGUALDAD - DELEGACIÓN DEL GOBIERNO PARA LA VIOLENCIA DE GÉNERO (2019). Estudio sobre el tiempo que tardan las mujeres víctimas de violencia de género en verbalizar su situación. Madrid: Ministerio de Sanidad, Servicios Sociales e Igualdad - Centro de publicaciones. Disponible a: https://violenciagenero.igualdad.gob.es/violenciaEnCifras/estudios/investigaciones/2019/pdfs/Estudio_Tiempo_Denuncia4.pdf

MINISTERIO DE SANIDAD, SERVICIOS SOCIALES E IGUALDAD - DELEGACIÓN DEL GOBIERNO PARA LA VIOLENCIA DE GÉNERO (2015). Percepción de la violencia de género en la adolescencia y la juventud. Madrid: Ministerio de Sanidad, Servicios Sociales e Igualdad - Centro de publicaciones. Disponible a: https://violenciagenero.igualdad.gob.es/violenciaEnCifras/estudios/investigaciones/2015/pdf/Libro20_Percepcion_Social_VG_.pdf.

MINISTERIO DE SANIDAD, SERVICIOS SOCIALES E IGUALDAD - DELEGACIÓN DEL GOBIERNO PARA LA VIOLENCIA DE GÉNERO (2013). El ciberacoso como forma de ejercer la violencia de género en la juventud: un riesgo en la sociedad de la información y del conocimiento. Madrid: Ministerio de Sanidad, Servicios Sociales e Igualdad - Centro de publicaciones. Disponible a: https://violenciagenero.igualdad.gob.es/violenciaEncifras/estudios/coleccion/pdf/Libro_18_Ciberacoso.pdf.

MINISTERIO DE SANIDAD, SERVICIOS SOCIALES E IGUALDAD - DELEGACIÓN DEL GOBIERNO CONTRA LA VIOLENCIA DE GÉNERO (2018). Informe provisional de evaluación de la estrategia nacional para la erradicación de la violencia contra la mujer 2013-2016. Madrid: Ministerio de Sanidad, Servicios Sociales e Igualdad - Centro de publicaciones.

MINISTERIO DE SANIDAD, SERVICIOS SOCIALES E IGUALDAD - DELEGACIÓN DEL GOBIERNO CONTRA LA VIOLENCIA DE GÉNERO (2016). Violencia de género - Boletín estadístico anual. Madrid: Ministerio de Sanidad, Servicios Sociales e Igualdad - Centro de publicaciones.

MINISTERIO DE SANIDAD, SERVICIOS SOCIALES E IGUALDAD - DELEGACIÓN DEL GOBIERNO CONTRA LA VIOLENCIA DE GÉNERO (2015). Violencia de género - Boletín estadístico anual. Madrid: Ministerio de Sanidad, Servicios Sociales e Igualdad - Centro de publicaciones.

MINISTERIO DE SANIDAD, SERVICIOS SOCIALES E IGUALDAD - DELEGACIÓN DEL GOBIERNO CONTRA LA VIOLENCIA DE GÉNERO (2014). Violencia de género - Boletín estadístico anual. Madrid: Ministerio de Sanidad, Servicios Sociales e Igualdad - Centro de publicaciones.

MINISTERIO DE SANIDAD, SERVICIOS SOCIALES E IGUALDAD - DELEGACIÓN DEL GOBIERNO CONTRA LA VIOLENCIA DE GÉNERO (2013). Violencia de género - Boletín estadístico anual. Madrid: Ministerio de Sanidad, Servicios Sociales e Igualdad - Centro de publicaciones.

MINISTERIO DE SANIDAD, SERVICIOS SOCIALES E IGUALDAD - DELEGACIÓN DEL GOBIERNO CONTRA LA VIOLENCIA DE GÉNERO (2012). Violencia de género - Boletín estadístico anual. Madrid: Ministerio de Sanidad, Servicios Sociales e Igualdad - Centro de publicaciones.

MONREAL-GIMENO, M. C.; POVEDANO-DÍAZ, A.; MARTÍNEZ-FERRER, B. (2014). «Modelo ecológico de los factores asociados a la violencia de género en parejas adolescentes». A: Journal for Educators, Teachers and Trainers, vol. 5, núm. 3, pàg. 105-114. Disponible a: <https://www.uv.es/lisis/amapola/2015/2jett.pdf>.

MUÑOZ SÁNCHEZ, P.; INIESTA MARTÍNEZ, A. (2017). «La violencia de género en jóvenes adolescentes desde los estereotipos de las relaciones de pareja. Estudio de caso en Colombia y en España». A: International Journal of Developmental and Educational Psychology, vol. 2, núm. 1, pàg. 169-178. Asociación Nacional de Psicología Evolutiva y Educativa de la Infancia, Adolescencia y Mayores.

PEÑA PALACIOS, E. M. [et al.] (2011). Sexismo y violencia de género en la juventud. Sevilla: Instituto Andaluz de la Mujer, Consejería para la Igualdad y Bienestar Social de la Junta de Andalucía.

SIMPSON, G. (2018). The missing peace - Independent progress study on youth, peace and security. UNFPA. Disponible a: <https://www.youth4peace.info/system/files/2018-10/youth-web-english.pdf>.

SUBDIRECCIÓN GENERAL DE SENSIBILIZACIÓN, PREVENCIÓN Y ESTUDIOS DE LA VIOLENCIA DE GÉNERO (DELEGACIÓN DEL GOBIERNO CONTRA LA VIOLENCIA DE GÉNERO) (2020). Macroencuesta de violencia contra la mujer 2019. Madrid: Ministerio de Igualdad - Secretaría de Estado de Igualdad. Disponible a: <https://violenciagenero.igualdad.gob.es/violenciaEncifras/macroencuesta2015/Macroencuesta2019/home.htm>.

OLIVERES, V. (4 de desembre 2018). «El model 'Barnahus': una casa per a atendre en un sol espai als menors víctimes d'abusos sexuals». A: Catalunya Diari. Disponible a: <https://catalunyaplural.cat/es/el-model-barnahus-una-casa-per-atendre-en-un-sol-espai-als-menors-victimes-dabusos-sexuals/>.

ORGANITZACIÓ DE LES NACIONS UNIDES (2020). El avance de las mujeres hacia la igualdad se estanca. Disponible a: <https://news.un.org/es/story/2020/10/1482722>.

COMITÉ DE LOS DERECHOS DEL NIÑO, (2020). Convención sobre los Derechos del Niño. Observaciones finales sobre los informes periódicos quinto y sexto combinados de España. Disponible a: <http://docstore.ohchr.org/SelfServices/FilesHandler.ashx?enc=6QkG1d%2FPPRiCAqKb7yhs-vTvWdCiXbcdHJgod%2F48UvVLFjvw69pQaqdk3icKu-qRzUXTOu9Jkdgy7484z0GiStsDvaSRp2FJjq%2FGP3Eo-JNzcvONdYzYzEewA7hgK%2BQMwR>.

OBSERVATORIO CONTRA LA VIOLENCIA DOMÉSTICA Y DE GÉNERO (2020). La violencia de género en 10 indicadores - Primer semestre 2020. Disponible a: <file:///C:/Users/silvi/AppData/Local/Temp/20210310%20La%20violencia%20de%20g%C3%A9nero%20en%2010%20indicadores%202020.pdf>.

OBSERVATORIO ESTATAL DE VIOLENCIA SOBRE LA MUJER (2011). Informe del Grupo de Trabajo de Investigación sobre la Infancia Víctima de la Violencia de Género. Madrid: Ministerio de Sanidad, Servicios Sociales e Igualdad - Centro de Publicaciones.

OMS (2010). Preventing intimate partner and sexual violence against women. Taking action and generating evidence. Disponible a: https://www.who.int/violence_injury_prevention/publications/violence/9789241564007_eng.pdf

ONUMUJERES (2021). Preguntas frecuentes: Tipos de violencia contra las mujeres y las niñas. Disponible a: <https://www.unwomen.org/es/what-we-do/ending-violence-against-women/faqs/types-of-violence>.

ONUMUJERES (2020). Quelques faits et chiffres : la violence à l'égard des femmes et des filles. Disponible a: <https://www.unwomen.org/fr/what-we-do/ending-violence-against-women/facts-and-figures#notes>.

ONUMUJERES (2020). The World's Women: 2020 Trends and Statistics. Disponible a: <https://worlds-women-2020-data-undesa.hub.arcgis.com/>.

PATRÓ, R. (2007). Guía sobre la violencia contra la mujer. Conocer para cambiar la mirada. Alacant: Caja Mediterráneo - Obras Sociales. Disponible a: <http://www.inmujer.gob.es/publicacioneselectronicas/documentacion/Documentos/DE0534.pdf>.

PEREA FELIPE, E.; TEJERA LÓPEZ, A. (2019). Investigación sobre el control en las relaciones sentimentales entre adolescentes. Instituto de la Mujer de Castilla - La Mancha.

PLATAFORMA CEDAW SOMBRA ESPAÑA (2017). Informe sombra seguimiento CEDAW 2017. Disponible a: https://cedawsombraesp.files.wordpress.com/2017/08/informeseguimientocedaw_julio2017_esp3.pdf.

PLATAFORMA ESTAMBUL SOMBRA (2018). Informe sombra al GREVIO 2018. Disponible a: https://plataformaestambulombra.files.wordpress.com/2018/10/informeestambulombra_23octubre20183.pdf.

RODELLA, F. (17 febrer 2018). «Maltratadas mucho antes de cumplir los 18». A: El País. Disponible a: https://elpais.com/politica/2018/02/16/actualidad/1518800404_629473.html.

SAVE THE CHILDREN ESPANYA (2019). Violencia Viral, análisis de la violencia contra la infancia y la adolescencia en el entorno digital. Madrid: Save the Children. Disponible a: https://www.savethechildren.es/sites/default/files/imce/docs/informe_violencia_viral_1.pdf.

SAVE THE CHILDREN ESPANYA (2020). (Des)información sexual: pornografía y adolescencia. Madrid: Save the Children. Disponible a: https://www.savethechildren.es/sites/default/files/2020-09/Informe_Desinformacion_sexual-Pornografia_y_adolescencia.pdf.

SERRA, L. (2018). Online Gender-Based Violence. Pikara. Disponible a: https://lab.pikaramagazine.com/wp-content/uploads/2019/06/VIOLENCIAS_EN.pdf.

SETEM HEGO HAIZEA (2020). Fase II ¿Consumimos violencia? Proceso Colectivo de Aprendizaje y Creación de Conocimiento sobre las violencias machistas y los Consumos. Disponible a: <https://www.setem.org/euskadi/publicaciones/consumimos-violencia-ii/>.

SOCIEDAD ESPAÑOLA DE CONTRACEPCIÓN (2019). Encuesta nacional sobre sexualidad y anticoncepción entre los jóvenes españoles (16-25 años). Disponible a: <http://sec.es/encuesta-nacional-sobre-sexualidad-y-anticoncepcion-entre-los-jovenes-espanoles-16-25-anos/>.

TIMONEL, C. (25 maig 2018). «Violencia de control entre adolescentes, al alza por las nuevas tecnologías». A: La Vanguardia. Disponible a: <https://www.lavanguardia.com/vida/20180525/443804609557/violencia-control-nuevas-tecnologias-relacion-conflictiva-brl.html>.

UNICEF; NRC [et al.] (2019). Compact Guidelines for working with and for young people in humanitarian settings.

UNIVERSIDAD COMPLUTENSE DE MADRID - UNIDAD DE PSICOLOGÍA PREVENTIVA; MINISTERIO DE IGUALDAD, DELEGACIÓN DEL GOBIERNO CONTRA LA VIOLENCIA DE GÉNERO (2011). Igualdad y prevención de la violencia de género en la adolescencia. Madrid: Ministerio de Sanidad, Política Social e Igualdad -

Centro de Publicaciones. Disponible a: https://www.ucm.es/data/cont/media/www/pag-57588/libro8_adolescencia.pdf.

WHO (2010). Preventing intimate partner and sexual violence against women. Disponible a: https://www.who.int/violence_injury_prevention/publications/violence/9789241564007_eng.pdf.

